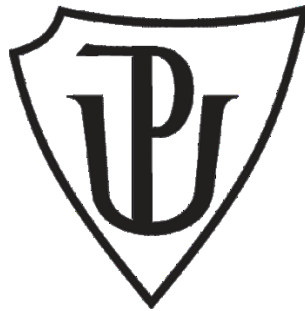

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

POSTAVENÍ ROMSKÉ ŽENY V RODINĚ

Diplomová práce

Autor: Bc. Radka Balajová

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci na téma „Postavení romské ženy v rodině“ zpracovala samostatně, pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci 22. 8. 2016

Bc. Radka Balajová

Abstrakt

Cílem této práce empirického charakteru, založené na vlastním terénním výzkumu, je nalézt a popsat jaké je postavení romské ženy v rodině. Práce se snaží vystihnout běžné vzorce chování, životní strategie a každodenní realitu žen v romské rodině v současnosti.

Klíčová slova

Rodina, žena v rodině, romská žena, Romové, gender, kvalitativní výzkum, feministická antropologie

Title

The Status of Roma Woman in the Family

Abstract

In my thesis I deal with the position of women in the Roma family. Specifically, I'm trying to find and describe the common patterns of behaviour and life strategies of women in contemporary Roma family.

Keywords

Family, Woman in the family, Roma woman, Roma, Gender, Qualitative research, Feministic anthropology

Poděkování

Tímto děkuji všem mým informátorkám za jejich čas a ochotu spolupracovat. Také děkuji Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D. za odborné vedení práce a pomoc při zpracování.

Obsah

ÚVOD	7
1 FEMINISTICKÁ ANTROPOLOGIE.....	10
1.1 PŘEDCHŮDKYŇĚ FEMINISTICKÉ ANTROPOLOGIE	10
1.2 ANTROPOLOGIE ŽEN	11
1.3 VZNIK ANTROPOLOGIE GENDERU A DEKONSTRUKCE KATEGORIE ŽENA	14
1.4 FEMINISTICKÁ ANTROPOLOGIE A KRIZE REPREZENTACE	15
1.5 FEMINISTICKÁ ANTROPOLOGIE V SOUČASNOSTI.....	16
2 GENDER A STEREOTYPY	17
3 ETNICITA.....	19
4 ROMSKÁ ŽENA.....	23
4.1 TRADIČNÍ ROLE ROMSKÉ ŽENY V PODÁNÍ ETNOGRAFICKÉ LITERATURY	24
5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	29
5.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM.....	29
5.2 VÝZKUMNÝ TERÉN.....	36
5.3 PRŮBĚH VÝZKUMU, SEBEREFLEXE A ETICKÁ STRÁNKÁ VÝZKUMU	38
5.4 PŘEKÁŽKY VE VÝZKUMU	40
5.5 ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA DAT	42
6 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	44
6.1 ŽENA V ROMSKÉ RODINĚ.....	44
6.2 VEDENÍ DOMÁCNOSTI A PARTICIPACE PARTNERŮ NA DOMÁCÍCH PRACÍCH.....	46
6.3 PARTNERSKÝ ŽIVOT	49
6.4 PLÁNOVÁNÍ A VÝCHOVA DĚTÍ	52
6.5 PRÁCE A VZDĚLÁNÍ	54
6.6 HOSPODAŘENÍ S PENĚŽÍ.....	56
6.7 KONÍČKY, ŽIVOTNÍ STYL A TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU	57
6.8 ŽIVOTNÍ HODNOTY A CÍLE	57
7 ZÁVĚR.....	59
8 POUŽITÁ LITERATURA	61

9	ZDROJE	64
10	SEZNAM PŘÍLOH	65
11	PŘÍLOHY	66
	PŘÍLOHA Č. 1: VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2011 – ROMŠTINA JAKO MATEŘSKÝ JAZYK.	66
	PŘÍLOHA Č. 2: MAPA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH A SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM OHROŽENÝCH LOKALIT V PARDUBICKÉM KRAJI.....	66

Úvod

Romové jsou nejpočetnější státem uznanou národnostní menšinou, žijící v České republice. Podle veřejné databáze Českého statistického úřadu, se při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 k romské národnosti přihlásilo pouze 12.852 osob¹. Avšak jak ukazují kvalifikované odhady koordinátorů pro záležitosti romské menšiny, v roce 2014 žilo na území České republiky 241.900 Romů, což znamená 2,3% z celkové populace České republiky. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2014: 6).

Diskuse na téma Romů, jako součásti české společnosti je stále velice živá. Stát se sice snaží za pomoci různých nástrojů a organizací o zajištění co možná nejefektivnějšího a nejhladšího průběhu procesu jejich integrace, avšak ze zkušeností moc dobře vidíme, že je to běh na dlouhou trať. Je třeba větší snahy a ochoty ze strany minority, ale také porozumění a motivace ze strany majority. Procesu integrace také nepřispívá podléhání majority předsudkům a xenofobnímu chování, které příslušníky minority demotivuje od snahy začlenit se. Tím se více a více degraduje jejich postavení, což má vliv na jejich nežádoucí chování a jediným výsledkem je, že se prohlubují předsudky a xenofobní tendence majority vůči celé minoritě. A tak se namísto vytvoření kýženého „my“, upevňuje hranice mezi pomyslným „my“ a „oni“².

Téma romské ženy v rodině jsem si vybrala právě z toho důvodu, jelikož romská problematika je u nás, jak jsem již uvedla, stále aktuálním tématem. Avšak neměli bychom se k němu stavět zády a naopak se snažit romská specifika blíže poznávat, chápat, spolupracovat s Romy a touto spoluprací je motivovat a pomáhat jim k bezproblémovému soužití s majoritní společností.

Dalším důvodem volby tohoto tématu byl můj zájem o Romské etnikum již v bakalářském studiu, kdy jsem absolvovala terénní výzkum v osadách na Slovenské Detvě. Jelikož v současné době nemám dost času a prostředků uskutečnit dlouhodobější výzkum na Slovensku, rozhodla jsem se absolvovat výzkum v Letohradu a Žamberku, v obcích, vzdálených od sebe přibližně osm kilometrů, odkud pocházím a kde nyní žiji. Výzkum jsem realizovala s přestávkou, během období od jara 2013 do podzimu 2015

---

¹ Dostupné online z: <<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/shortUrl?su=e9972c56>>.

² „My“ znamená skupinu, k níž jak cítíme, patříme a již rozumíme. „Oni“ naopak představují skupinu, do níž nemáme přístup nebo k níž nechceme náležet. Naše představa o ní je vágní a útržkovitá, a protože příliš nechápeme její chování, nahání nám dokonce strach. V domněnkách o ní nás navíc utvrzuje naše podezření, že „oni“ vůči „nám“ mají stejné výhrady a cítí stejné obavy“ (Bauman 2004: 41).

a jeho předmětem jsou romské ženy a jejich postavení v rodině. Předpokládám, že výzkum by mohl napomoci většímu porozumění specifikům života žen v romských rodinách, životním situacím, které tyto ženy prožívají a jejich životním strategiím. Toto porozumění může být prospěšné jak v práci a spolupráci s Romy, tak i v případech běžné sociální interakce s romským etnikem.

V této práci, empirického charakteru, založené na vlastním terénním výzkumu, se tedy snažím zjistit a popsat jaké je postavení romské ženy v rodině, jak řeší každodenní rodinné záležitosti, jaké jsou její životní hodnoty a strategie a jaké jsou na ni kladeny nároky ze strany rodiny. Cílem práce je tedy vystihnout každodenní realitu žen v romské rodině v současnosti a porozumění specifikům této reality.

V teoretické části práce uvádím základní pojmy, spojené s tématem práce, popisují proces spojení feministického myšlení a kulturní antropologie, pojetí genderu, věnuji se tématu etnicity. Dále představuji tradiční postavení ženy v romském společenství, jak je popisováno v romistické, etnografické literatuře. V praktické části popisují, jakou jsem zvolila metodologii výzkumu, věnuji se sebereflexi, etické stránce výzkumu, průběhu výzkumu, zpracování dat a samotným výsledkům výzkumu. V této části práce se snažím identifikovat vztah mezi normativními představami a žitou realitou romských žen v souvislosti s jejich postavením v rodině.

Moje výzkumná otázka je zřejmá již z názvu práce: „Jaké je postavení romské ženy v rodině?“ V práci se nesnažím vyhledávat romské tradice, tak jak to činí některé jiné práce věnující se této tématice. Romské tradice dnes, podle mého názoru slábnou a to nejen v souvislosti s procesem integrace ale i ve spojení s tokem času, transformací společnosti, změnou životního stylu, životních podmínek a působením dalších vlivů. Proto jsem se ve výzkumu nezaměřovala na vyhledávání tradic, ale na život ženy v romské rodině jako celek, přičemž reflektuji, že se o tradicích moje informátorky samy zmiňují. Myslím, že mnohdy jsou některé tradice uměle vytvářeny a ve výzkumu natolik vyhledávány načež je za tradici považováno i to, co vůbec tradicí není. Podle Erica Hobsbawma (1992: 4) může jít pouze o formalizovanou a ritualizovanou činnost, nějaký zvyk, který skrze své opakování vyvolává dojem propojení s minulostí. Tradice se tak mohou jevit jako staré až prapůvodní, přitom se může jednat pouze o konstrukt nedávné doby nebo současnosti (Hobsbawm 1992: 1).

V závěru práce shrnuji mé výzkumné šetření, zjišťuji, zda a jak, se mi podařilo odpovědět na výzkumnou otázku.

V práci se mimo vlastní zkušenost opírám o odbornou literaturu, internetové zdroje a články související s tématem práce. V teoretické části čerpám odborných z článků a knih věnovaných vývoji feministické antropologie a genderu. V kapitole věnující se etnicitě se odkazuji především na T. H. Eriksena a jeho relační pojetí etnicity. V propisu tradičního postavení ženy v romské rodině čerpám z autorů, kteří píšou o romské problematice, jako je M. Jakoubek a L. Budilová, E. Davidová, P. Nečas, J. Horváthová a další, k těmto dílům však nahlížím kriticky. V metodologii čerpám z M. Miovskeho, Strausse a Corbinové, Švaříčka a Šed'ové a dalších.

1 Feministická antropologie

Feministická antropologie, jako subdisciplína sociokulturní antropologie se zrodila v polovině dvacátého století. Až do této doby, byly etnografické a jiné výzkumy realizovány jednostranně, především muži výzkumníky, pro mužskou část společnosti. Tyto výzkumy opomíjely ženskou perspektivu a byly ovlivněny mylným předpokladem, že role jedince ve společnosti je určena biologickým pohlavím (Bratton 1998: online).

Vznik feministické antropologie byl podnícen feminismem, jako myšlenkovým směrem a její základy se formovaly již v polovině 70. let 20. století. V tomto období byla akademická půda inspirována a ovlivněna ženským emancipačním hnutím. Vědci se aktivně zabývali otázkami, kterými se snažili vytvořit strategii pro řešení přetrvávající sociální nespravedlnosti (Lewin 2006: 1).

Vývoj feministického myšlení v antropologii můžeme rozdělit do tří fází. Podle Dominguezové a kol. (2009: online) tyto fáze nevznikaly striktně chronologicky tak, že by zánik jedné dal vzniknout vlně další. Například některé teorie z druhé vlny jsou stále relevantní navzdory vlně třetí. Přesto jsou běžně prezentovány tyto tři vlny, a to s ohledem na ohnisko jejich vzniku (Dominguez et al. 2009: online).

1.1 Předchůdkyně feministické antropologie

První vlna feministické antropologie, resp. v té době, první vlna feministického myšlení v antropologii se formovala již v letech 1850 – 1920 a inspirovala se tzv. „*suffrage feminismem*“, neboli ženským emancipačním hnutím. Stoupenkyně této vlny, respektive předchůdkyně feministické antropologie se snažily do etnografie vnést ženský hlas a poskytnout tak čtenářům ženský pohled na lidské zkušenosti a události, což bylo velkým zlomem a přínosem pro původně androcentricky zaměřenou disciplínu, kterou byla tradiční antropologie (Bratton 1998: online).

Jednou z předchůdkyní feministických antropoložek a ústřední postavou první vlny feministického myšlení v antropologii byla Elsie Clews Parsonsová. Parsonsová vystudovala sociologii na Columbijské univerzitě, ale později se začala věnovat antropologii. Byla sociální aktivistkou a snažila se prosadit, aby byla antropologie vyučována jako součást běžné výchovy. Také prosazovala spolupráci mužů a žen při antropologických výzkumech. Nikdy se neprosadila jako profesorka na akademické

půdě, ale její přínos pro antropologii byl značný. Založila Southwest Society, která podporovala antropology, jako například Ruth Benedictová (Bratton 1998: online).

Další předchůdkyní feministických antropoložek a významnou osobností z první vlny byla Alice Fletcherová, která patřila do první generace profesionálních antropologů a byla první ženou antropoložkou, která získala placenou odbornou pozici na Harvardu. Stejně jako Parsonsová byla i Fletcherová aktivistkou a pomohla založit Asociaci pro podporu žen (Bratton 1998: online).

Průkopnicí britského antropologického výzkumu zaměřeného na ženy ve společenských a politických souvislostech, byla Phyllis Kayberryová. Zaměřovala se na vztahy mužů a žen v náboženských souvislostech. Věnovala se také studiu genderových vztahů se zaměřením na práci žen a rozvoj venkova. Zjistila, že stávající ekonomické modely rozvoje opomíjely přínos ženské práce. Během své praxe spolupracovala i s Bronislawem Malinowskim (Bratton 1998: online).

1.2 Antropologie žen

V druhé vlně feministického myšlení v antropologii, která probíhala přibližně v období let 1920 až 1980, feministické myšlení vstoupilo na akademickou půdu (Dominguez et al. 2009: online).

Během 70. let vznikl v antropologii silný proud s jasně danými teoretickými východisky a výzkumnými tendencemi, který pokračoval až do poloviny 80. let a obecně je nazýván jako Antropologie žen. Původní androcentrické zaměření tradiční antropologie mělo vliv na tvorbu teorií a provádění etnografických výzkumů, jejichž výsledky podporovaly sociální znevýhodnění žen. Antropologie žen, vznikla jako „*snaha o hledání kulturních příčin univerzálního útlaku žen*“ a jako kritická reflexe a reakce na androcentricky zaměřenou tradiční antropologii. (Hasmanová Marhánková 2013: 207-208).

V této době byly také vymezeny a odděleny pojmy pohlaví a gender, které před tím byly často zaměňovány. Pohlaví bylo formulováno jako biologicky určené, gender jako kulturně vykonstruovaná kategorie, která se odkazovala k mužům i ženám a vztahům mezi nimi (Pine in Dominguez et al. 2009: online).

Podle Brattonové (1998: online) měli antropologové sklon slučovat a publikovat problematiku a zkušenosti všech žen, jakoby je všechny prožívaly stejně.

Dominguezová však uvádí, že gender je v každé kultuře vymezen jinak, proto antropologové byli nuceni praktikovat svá zkoumání i v jiných kulturách, aby se tomuto zobecnění vyhnuli (Lamphere in Dominguez et al. 2009: online).

Hlavní antropologická témata a práce se v tomto období vyznačují kritickým postojem vůči vědeckým paradigmatům, založeným na dichotomiích, jako jsou například pohlaví vs. kultura, muži vs. ženy nebo práce vs. domov. Tyto dichotomie podle Brattonové umožňují pouze porovnání, nikoli překrývání těchto kategorií (Bratton 1998: online).

Nebyly to však pouze antropoložky, které ovlivnily druhou vlnu feministického myšlení v antropologii. Takovouto výjimkou byla například francouzská filozofka Simone de Beauvoirová, která svou knihou *Druhé pohlaví* (1949) upozornila na to, že podle společenského řádu je tradičně žena určována svým vztahem k muži, avšak nikoli naopak. Poukazovala na tento asymetrický vztah, ve kterém je žena automaticky brána jako druhořadá bytost a tímto dílem se snažila tuto definici prolomit. Stejně tak americká psychologka a feministická aktivistka Betty Friedanová se zaměřovala na genderové role v rodině a zkoumala, zda náplň rolí moderních žen je identická s náplní rolí tradičních. Založila Národní organizaci pro ženy a zasazovala se o legalizaci potratů a rovnoprávnost žen ve všech oblastech jejich života (Bratton 1998: online).

Antropologii žen velice silně ovlivnila i Eleanor Leacocková, která se zabývala etnohistorickými a etnografickými studiemi, zaměřenými na společenské a genderové vztahy. Podobně jako Marx i Leacocková zastávala myšlenku, že zdrojem nerovného a druhotného postavení žen je kapitalismus (Dominguez et al. 2009: online).

Nalezení a kritika mužské předpojatosti v antropologii se stala důvodem k přehodnocení hlavních premis antropologie a do té doby nezpochybňovaných hypotéz o evoluci člověka a vývoji sociálních rolí a kategorií. Antropologie žen díky tomu získala na síle, jako disciplína, která byla schopna lépe a objektivněji poznávat a porozumět společnosti. Jednou z kritiček těchto premis o lidské evoluci byla i Sally Slocumová, která v hypotézách o vývoji člověka spatřovala západní mužskou podjatost, jež šla ruku v ruce s představami o postavení žen a mužů v tehdejší společnosti. Slocumová také zpochybnila hypotézu o „muži lovci“, jehož lovecká aktivita je stěžejní pro vývoj lidského rodu. Slocumová naopak vyzdvihla důležitost sběračské aktivity žen

a také vliv žen na rozvoj dětí v souvislosti s evolucí člověka (Hasmanová Marhánková 2013: 208-209).

Jak jsem již uvedla, antropologie žen vznikla jako reakce na androcentrické zaměření antropologie, ale také jako snaha o nalezení kulturně univerzálních příčin nerovného postavení žen a mužů. Touto problematikou se zabývaly Michelle Rosaldová a Sherry Ortnerová. Rosaldová univerzální druhořadost žen spatřovala v obecném pojetí dichotomického vztahu mezi veřejnou a soukromou sférou. Ortnerová univerzálně nerovné postavení žen spojovala s přirovnáváním žen k přírodě a to díky jejich schopnostem reprodukce. Podle ní je kultura brána jako entita, která převyšuje přírodu a má schopnost jí vládnout, stejně jako se tomu děje ve vztahu mužů vůči ženám. (Hasmanová Marhánková 2013: 210). Průlomovou prací tohoto období je kniha *Woman, Culture and Society* (1974), z pera Rosaldové a Louise Lamphereové, v jejímž úvodu si autorky pokládají zásadní otázku: „*Proč je žena tou druhou?*“ (Rosaldo – Lamphere in Hasmanová Marhánková 2013: 209). Feministicky zaměřené antropoložky se snažily zjistit důvody této univerzální nerovnosti žen, avšak jak uvádí Hasmanová Marhánková (2013: 209): *"Univerzálnost podřadného postavení žen ve společnosti přitom byla vnímána jako neproblematický fakt"*.

Antropoložka a aktivistka Gayle Rubinová v rámci antropologie žen a sociálních věd poprvé zavedla pojem gender a představila svůj „pohlavně-generový systém“, ve kterém odděluje biologickou stránku člověka od stránky behaviorální, podobně jako Meadová. Diskuse, kterou rozpoutala tato teorie, byla aktuální až do devadesátých let. (Bratton: online).

Počátkem 80. let prochází feministické myšlení v antropologii změnami základních premis i cílů. Pozornost hlavních reprezentantek antropologie žen se odvrací od témat, která byla aktuální v 70. letech. Na dříve bez problémů braný fakt kulturní univerzality druhotného postavení žen začíná být nahlíženo značně kriticky. Hledání důvodů této univerzality přestává být hlavním tématem feministicky orientovaných antropoložek. K tomuto přehodnocení přístupu se uchylují i Ortnerová a také Rosaldová, která svou prací zaměřenou na hledání příčin univerzality ženské nerovnosti rozpoutala (Hasmanová Marhánková 2013: 210).

1.3 Vznik antropologie genderu a dekonstrukce kategorie žena

Třetí vlna feministického myšlení v antropologii sahá přibližně od roku 1980 až do současnosti. I když se antropoložky v předchozí vlně vymezovaly proti biologickému determinismu a druhotné sociální postavení žen interpretovaly jako následek nerovně nastaveného společenského řádu, „jejich interpretace (...) ve svém počátku referovaly k procesům spjatým s biologickou odlišností mužských a ženských těl“. Tyto interpretace tak jednoznačně vedly ke „ztotožnění“ pohlaví a genderu (Hasmanová Marhánková 2013: 210-211).

Kritika antropologie žen je založena na dvou základních skutečnostech, kterých se tento směr dopouštěl. První skutečností byla esencializace ženského útlaku (Hasmanová Marhánková 2013: 210). Z interpretací zástupkyň antropologie žen při hledání jednotného vysvětlení kulturně univerzálního útlaku žen vyplivalo, že všechny ženy podléhají stejnému útlaku jen proto, že jsou ženami (Dominguez et al. 2009: online). Tato snaha o objasnění příčin podřadného statusu žen podle Rosaldivé (in Hasmanová Marhánková 2013: 211) implikuje zdání, že genderový systém je pevně daný a nezměnitelný. Druhou skutečností podle Hasmanové Marhánkové (tamtéž) bylo sporné nakládání s kategorií „žena“. Zástupkyně antropologie žen pod vlivem ideje sdílené zkušenosti ženství, usilovaly při analýze cizích kultur o nalezení jednotné, transkulturní kategorie „žena“, která by vykazovala totožné zkušenosti. Tato představa však byla velice zavádějící (Hasmanová Marhánková 2013: 211).

Jak uvádím v předchozím textu, kategorie genderu byla ve feministicky zaměřené antropologii rozpracována již v 70. letech. S příchodem nových pohledů a přístupů k genderu během 80. let, antropologie žen zaniká a feministicky zaměřená antropologie se proměňuje v antropologii genderu. Gender byl zpočátku zaměňován za označení ženy, později však získal na analytickém významu nad kategorií pohlaví, která zůstala neproblematizována (Hasmanová Marhánková 2013: 211).

Dle Millsové (in Zábrodská 2009: 21-22) se třetí vlna feministického myšlení vyznačuje růzností a variabilitou mužských a ženských identit. Antropologové této vlny se zaměřují na lokálně specifická témata, nikoli na zobecňující koncepty a zkoumají konstrukci genderu v konkrétních sociálních kontextech. Zabývají se také „performativitou genderu“ a otázkou mocenských vztahů a praktikami rezistence vůči

ženské bezmoci (Millsová in Zábrodská 2009). Třetí vlna je obecně brána jako „dekonstruktivní, protože kategorie „žena“ v ní nepředstavuje jednoznačné východisko (...), ale zůstává plurální a nejistou kategorií, jejíž význam je strategicky ponechán otevřený“ Gender v třetí feministické vlně je formulován neesencialisticky, jako „produkt diskursů a kulturních praktik“ (Zábrodská 2009: 21- 22).

Běžná definice genderu, která vymezovala pohlaví, jako souhrnu biologických rozdílů mezi muži a ženami, vůči genderu jako souboru socio-kulturních atributů jednoho z pohlaví, se stala předmětem kritiky (Zábrodská 2009: 24). Dekonstrukci binarity genderu a pohlaví způsobila teorie performativity Judith Butlerové. Ta definuje gender jako soubor aktivně vykonávaných činností člověka, ne jako pouhou lidskou vlastnost (Hasmanová Marhánková 2013: 212) Gender podle Butlerové nelze brát jako kulturní interpretaci biologického pohlaví, měl by být brán jako nástroj, který pohlaví produkuje. Dichotomii pohlaví vs. gender Butlerová vidí jako vzájemně se ovlivňující. Gender podle Butlerové udržuje představu o přirozenosti biologického pohlaví, zatímco biologické pohlaví omezuje eventuelní změny genderu v souvislosti se svou vlastní přirozeností (Zábrodská 2009: 25).

Butlerové dekonstruktivistické tendence nastolily rovněž debatu o přehodnocení kategorie žena, která je základní kategorií feminismem zainteresovaných politik a feminismu samotného. Ač bojující proti útlaku žen, feminismus se paradoxně na útlaku podílí, jelikož se ztotožňuje s myšlenkou jednotné identity žen, která sama popírá určité formy subjektivity (Hasmanová Marhánková 2013: 213). „*“Reprezentace“ má pro feminismus smysl pouze tehdy, pokud se se subjektem “ženy“ vůbec nepočítá“* (Butler in Hasmanová Marhánková 2013: 213).

Antropologie genderu se tedy snažila zjistit, jak je v kultuře konstituováno ženství a mužství. Poukázala na to, že genderové role a některé významy jsou sociálním konstruktem a analyticky odlišila pohlaví a gender. Gender je chápán jako statická kategorie pohlaví a „*interpretační rámec biologické odlišnosti byl nahrazen důrazem na kulturní podmíněnost*“, která se proměnila v přirozenost danou procesem socializace (Hasmanová Marhánková 2013: 216).

1.4 Feministická antropologie a krize reprezentace

V osmdesátých letech antropologie podstoupila kritickou změnu v pohledu na proces produkce etnografických prací. Významným činitelem této proměny byl

vznik knihy *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (1986) autorů Jamese Clifforda a George E. Marcuse, díky které začala být etnografie reflektována jako žánr. Antropologie a etnografie byly podrobeny soustavné kritice a kategorie pravdy a objektivit byly relativizovány stejně jako proces vytváření antropologického vědění, který je protkán tematizací mocenských vztahů. Podle Clifforda i ty nejlepší výsledky etnografických prací „*jsou systémy, či ekonomii pravdy*“ a ani sám autor často není schopen ovlivnit pronikání moci a historie do těchto textů (Clifford 1986 in Hasmanová Marhánková 2013: 214). Clifford kritizuje vztah feminizmu a antropologie v souvislosti se směrem, kterým by podle něho měla antropologie směřovat. Absenci feminizmu v tomto směru ospravedlňuje tvrzením, že i přes určitý podíl na antropologické teorii feministicky orientované autorky „*neprodukovaly nekonvenční formy psaní, ani nerozvíjely reflexe antropologické textuality jako takové*“ (Clifford in Hasmanová Marhánková 2013: 214). Podle Clifforda tak pro vznik postmoderní antropologie feminizmus nebyl vůbec přínosný. Hasmanová Marhánková uvádí, že relativistická povaha postmoderní antropologie je mnohdy v rozporu se základy feministických politik, naopak antropologické reprezentace neztratily na své autoritě.

1.5 Feministická antropologie v současnosti

Současná feministická antropologie se nesoustředí na zkušenost žen nebo mužů, ale zajímá se o „*procesy konstrukce odlišnosti*“ (Hasmanová Marhánková 2009: 216). Kategorie genderu by neměla být v tomto ohledu opomenuta, avšak musí být studována v kontextu širších spojitostí nerovností a prostředků, jakými je jinakost ve společnosti konstituována (Hasmanová Marhánková 2009: 216).

Feministická antropologie v současnosti se vyznačuje dvěma zásadními skutečnostmi. První skutečností je poměrně silné zastoupení výzkumu genderu v antropologii, druhou skutečností je rozdvojení oboru feministické antropologie během procesu institucionalizace oboru. Proces institucionalizace způsobil značný odklon od původní tradice a tak se dnešní feministická antropologie štěpí na dva proudy. Jeden z proudů je založen pouze na intelektuálním zájmu o studium genderu, druhý staví na tradiční angažovanosti a snaze o sociální změnu (Hasmanová Marhánková 2013: 217).

2 Gender a stereotypy

V každé společnosti je role ženy a muže diferencována a specifikována určitými pravidly a vzorci chování. Již od mala jsme nevědomky vedeni k tomu, třídit náš svět do určitých kategorií. Jednou z takových kategorií je i gender, který nám pomáhá vidět rozdíly mezi muži a ženami nejen po biologické, ale také po sociální stránce.

Podle Eriksena, biologická perspektiva nahlížení na mužskou a ženskou odlišnost pramení z jejich fyzických rozdílů a běžně se v této souvislosti používá výraz „pohlaví“. Naopak, pro sociálně nebo kulturně institucionalizované odlišnosti mezi muži a ženami, se používá právě pojem gender, neboli „sociální pohlaví“ (Eriksen 2008: 158).

Gender, tedy poukazuje na rozdíly mezi muži a ženami, resp. mezi tím, co je mužské a ženské. Tyto rozdíly vnímáme každý z nás a jsou pro nás samozřejmé. Když dělíme svět do těchto dvou skupin, máme tendenci paušálně vnímat všechny ženy stejně a všechny muže stejně a tyto dvě kategorie od sebe navzájem výrazně odlišovat. V reálném životě mají charakteristiky mužů a žen tendenci se překrývat, bohužel však genderová pohlavní polarizace vytváří umělý rozdíl mezi muži a ženami a jejich genderovými rolemi, které jsou v rámci určité společnosti kulturně zakořeněné, a dá se říci neměnné (Crespiová: 2004: 1).

Tato umělá pohlavní polarizace vlastností vede k utváření stereotypů, pod jejichž vlivem připisujeme příslušníkům jednotlivých pohlaví určité chování nebo vlastnosti, které by měli mít.

Genderové stereotypy jsou, podle Crespiové, spojeny s kognitivními procesy. Máme různá očekávání na tradiční role mužů a žen a jejich chování napomáhá k udržování těchto genderových stereotypů. Příkladem toho je stereotyp, že muži mají být dobrodružní, asertivní, agresivní, nezávislí, nebo úkolově orientovaní, zatímco ženy jsou považovány za citlivější, jemnější, závislé, emocionálně založené a sociálně orientované (Crespiová 2004: 1-2).

Podle Janošové (2008: 13), je odlišování mužských a ženských rolí běžné ve všech existujících společnostech na světě a je s ním spojen určitý přístup k výchově potomků. Tzn. k ženám a mužům je již během procesu socializace přístupováno

odlišným způsobem. Genderové stereotypy mají vliv již při výchově dětí a výsledkem těchto jednostranných očekávání, může být omezený nebo jednostranný vývoj některých dovedností připisovaných druhému pohlaví.

Maříková (2000) uvádí, že odlišnosti mezi muži a ženami nejsou s určitostí dány biologicky, geneticky, nebo snad od Boha ale vznikají v kulturním, historickém a sociálním kontextu. Gender je sociálním konstruktem.

Podle Eriksena (2008: 158-159) jsou „*vztahy mezi muži a ženami v různých společnostech nazírány odlišně, proto je obtížné pronášet obecné soudy o genderu. (...) Gender je všudypřítomný a dobře patrný.*“ A možná tato jeho všudypřítomnost a samozřejmost, byla až do sedmdesátých let minulého století, příčinou nevšímavosti antropologů. Ti se postupem času začali zajímat o genderová témata, jako např. původní matriarchát, diskriminace, moc nebo postavení žen, apod. (Eriksen, tamtéž).

Genderová identita je jednou ze základních složek osobnosti každého z nás. Skládá se z genderových rolí. Genderová role je jakýmsi souborem skutečností a sdílených představ o tom, jací muži a ženy jsou, nebo by měli být. Jejím obsahem jsou projevy našeho vnitřního citění, prožívání a sebepojetí. Primární složkou mužské a ženské identity, a sebepojetí osobnosti je tzv. jádrová pohlavní identita. Je to uvědomění si jedince, že náleží k jednomu ze dvou rodů (Janošová: 41- 43).

Genderové stereotypy ovlivňují i rozdělení genderových rolí v rodině. Muž má být tedy dostatečně mužný a žena dostatečně ženská. To je tradiční rozdělení rolí v páru, v naší společnosti. Zatímco žena je emocionálně založená, pořádkumilovná, orientovaná na kontakt s lidmi, její biologická stránka ji předurčuje k mateřství a jejími úkoly v rodině by měla být především výchova dětí a péče o domácnost, muž, který je brán jako silnější, agresivnější a účelově orientovaný by měl rodinu zabezpečovat a chránit ji. Jak shrnuje Karsten (2006: 97), společnost udává hlavní poslání vývoje ženy, které je zaměřeno na mezilidské vztahy a poslání vývoje muže, které je zaměřeno na hmotný svět. Gender má mimo jiné, výrazný vliv na postavení neboli sociální status svého nositele v rámci společnosti.

3 Etnicita

V této kapitole hovořím o etnicitě, jelikož si myslím, že je relevantní ji v souvislosti s mým tématem zmínit. Práce postavení romské ženy v rodině je sice práce, v jejímž hledáčku by na prvním místě měl explicitně stát gender, avšak cítím potřebu o etnicitě psát, jelikož etnicita je stejně jako gender kategorií, která ovlivňuje sociální nerovnost.

Stejně tak o tom píše Eriksen (2008: 326), který zastává myšlenku, že třída a etnicita jsou znakem společenské nerovnosti a společenského statusu lidí a gender je dalším aspektem této nerovnosti, který na význam etnicity působí. Eriksen (2008: 326) dále uvádí, že „*gender prochází napříč třídou a etnicitou*“ a přesto že jejich vztah je komplikovaný, v určitých sociálních situacích hrají gender i etnicita důležitou roli.

Podle Eriksena je genderová a etnická příslušnost v různých společnostech chápána jako připsaná, zatímco třídní příslušnost je příslušností získanou. „*Etnický status se tedy jeví jako podstatný a mnohem závažnější, než jiné statusy*“ (Eriksen 2008: 326). Změnit třídní příslušnost je podle Eriksena možné díky sociální mobilitě jedinců, avšak změnit etnický status je podle Eriksena ve většině případů velice obtížné, mnohdy až nemožné.

Podle Eriksena se etnicita objevuje v průběhu interakce kulturních skupin, kdy vyvstávají na povrch jejich kulturní odlišnosti. Etnicita je tedy kulturním konstruktem. „*Etnická identita je konstruována na základě sociálně ustavených představ o kulturních diferenciacích, nikoli na základě diferenciací „skutečných“*“. (Eriksen (2007: 99).

Fakt, že dvě skupiny jsou kulturně odlišné, však ještě není předpokladem pro vytvoření etnicity. „*Teprve v kontaktu s druhými objevujeme, kdo vlastně jsme*“ (Eriksen 2008: 317). Eriksen dodává, že na důležitosti etnicita získává i tam, kde jsou v pravidelném kontaktu skupiny kulturně blízké. V tomto případě kulturní odlišnosti nejsou tak patrné, avšak význam etnického uvědomění je značný.

Eriksen zdůrazňuje, že etnicita není vlastností jedinců, či skupin, nýbrž je výsledkem vztahu mezi dotyčnými skupinami, resp. je aspektem sociálního procesu. „*Rozehrává se mezi (...) skupinami, nikoli v jejich rámci*“ (Eriksen 2007: 105).

S analogickou myšlenkou operoval již Frederik Barth, který v díle *Etnické skupiny a hranice* (1969) zdůraznil, že je důležité etnicitu hledat na sociálních hranicích skupin, jako třecích místech, nikoli uvnitř těchto skupin.

Etnicita vyvstává ze vzájemné interakce skupin ve chvíli, kdy se kulturní jinakosti stávají sociálně relevantními. Proto je důležité zkoumat etnicitu z hlediska sociálních procesů, ne z hlediska symbolické kultury (Eriksen 2007: 105).

Eriksen chápe a popisuje etnicitu jako „relační“ a „situační“, není podle něho přirozeně daná a stálá, ale neustále se utváří a mění formu. Síla etnicity a její charakter mohou být proměnlivé v závislosti na situaci, ve které se sociální interakce odehrává. (Eriksen 2007: 105).

Toto Eriksenovo relační pojetí etnicity je pro mou práci zásadní. Narážela jsem na něj po celou dobu výzkumu, kdy se během rozhovorů mé informátorky, možná až nevědomky v různých škálách a kontextech vymezovaly vůči neromům.

V souvislosti s tímto vymezováním vlastní skupiny vůči jiným, se ještě odkazují na Benedicta Andersona a jeho dílo *Pomyslná společenství* (1991). Pokud mi například informátorka během rozhovoru o vaření řekne: „U nás u Romů je to jiný, my máme rádi maso.“ Je třeba se zamyslet, koho vyjadřuje slovním spojením „nás Romů“. Může tak třeba zamýšlet celou svoji rodinu, nebo Romy z ulice, města nebo dokonce celé České republiky. Anderson v *Pomyslných společenstvích* naráží na to, že každý člen určité skupiny si může tuto skupinu, „my“/“nás“, představovat jinak.

Podle Andersona jsou tak pomyslné všechny skupiny, resp. všechna společenství, jelikož „*příslušníci i toho nejmenšího národa většinu ostatních členů nikdy nepoznají, nikdy se s nimi neseťkají a ani o nich neuslyší*“ i přes to, že v jejich představách přežívá obraz jejich společenství (Anderson 1991 in Hroch et. al. 2003).

Don Handelman v knize *Organizace etnicity* (Handelman 1977 in Eriksen 2008: 323) identifikoval a rozpracoval čtyři stupně etnicity:

- Prvním stupněm etnické organizovanosti je *etnická kategorie*. Etnicita se zde v podobě společné identity projevuje uvědoměním si společné příslušnosti a udržuje se prostřednictvím mýtického pojetí společného původu. Na tomto stupni má etnicita nízkou relevanci mimo příbuzenskou skupinu.

- V případě *etnické sítě* jde propojení členů etnických kategorií a o „*předávání hodnot podél etnických hranic*“, například v kontextu hledání pracovní příležitosti.
- *Etnická asociace* představuje organizaci členů etnických kategorií ve věcech společného zájmu a
- *etnická komunita* představuje organizovanou skupinu, která se vymezuje v rámci svého území a jeho hranic a jejíž členové sdílejí společnou etnickou identitu, etnické sítě i asociace.

Přičemž pojem romská komunita je často používaná kategorie, zaměňovaná s pojmem romská menšina. Tyto dva termíny jsou mnohdy brány za synonyma, i když tomu tak podle mého názoru není. Příslušníkem národnostní nebo etnické menšiny, je jedinec, který se ke své příslušnosti hlásí, uchovává si její kulturu a jazyk. Kdežto členy komunity mohou být jak příslušníci této menšiny, tak i osoby, které za členy komunity označuje okolní společnost. Tudíž například i tzv. neromové³, kteří se stali součástí společenství Romů a přejali jejich způsob života. Z mého hlediska bychom tedy měli pojem romská komunita chápat spíše jako společenství Romů ve spojení s určitou oblastí, regionem, nebo ve spojení s již zmiňovanými subetnickými skupinami na našem území podobně, jako ji vysvětluje čtvrtý stupeň organizovanosti etnicity podle Handelmana. Jelikož se tyto pojmy z části prolínají, ale zároveň také vylučují, používám v mé práci jednotné označení, Romové.

Jak jsem již uvedla, etnicita a gender jsou kategorie, které mohou v rámci společnosti způsobit marginalizaci svých nositelů. Postavení Romů ve společnosti tuto domněnku potvrzuje. Jak uvádí Barša (1999: 273), Romové jsou v rovině ekonomické, kulturní, občansko-politické vyloučení na okraj společnosti.

Důvodů tohoto sociálního propadu Romů, může být mnoho. Nejčastěji jde o nemoc, ztrátu zaměstnání a obtížné získávání nového, z toho plynoucí platební neschopnost a problémy s obstaráním bydlení, špatný prospěch dětí v rámci školní docházky apod. Takto sociálně vyloučení lidé časem přijímají specifické vzorce chování⁴, které mnohdy nejsou v souladu s hodnotami většinové společnosti. Tím

---

³ Osoby, které nejsou romského původu.

⁴ Jde o koncept Kultury chudoby, který zavedl americký antropolog Oscar Lewis. „*Chudoba není chápána jako vlastnost jednotlivců, ale celých skupin žijících pod hranicí chudoby. Vychází s toho, že*

se soužití lidí žijících na okraji společnosti a majority problematizuje a vzniká mezi nimi velká sociální propast. Jelikož je většina lidí žijících ve vyloučených lokalitách romského etnika, nese se tato propast paušálně v duchu mezietnického napětí a negativního postoje vůči Romům, který způsobuje jejich diskriminaci, většinou v oblasti vzdělání, práce, nebo bydlení.

4 Romská žena

Tato dvě slova jsou širokým pojmem plným jemných nuancí. Jak je zřejmé, určujícím prvkem tohoto pojmu je pohlaví a etnická nebo skupinová identita.

Pojmem romská žena myslím ženu, která je příslušnicí romské komunity. Ženu, která žije způsobem tohoto společenství, sdílí jeho životní a kulturní hodnoty anebo se také hlásí k romské národnostní menšině. Mohou to být obě varianty dohromady, může to být pouze jedna z variant. Důležité je, že sama sebe, jako Romku identifikuje. Existují případy, kdy je člověk romského původu, ale za Roma se vůbec nepovažuje a není považován, nebo naopak romského původu není a za Roma se považuje, nebo považován je.

Pro mě hlavním kritériem bylo, že všechny mé informátorky samy sebe jako Romky identifikovaly a vůči neromům se jako Romky vymezovaly. Například takto:

„Oni myslí, že sem Romka a že neumím počítat.“ (Anna, 45 let)

„A víte jak to je, my sme Romové a máme rádi život, hudbu, tanec, (...)“
(Iveta, 24 let).

„Jenomže já jí říkám... ale já vám na tu vaši omluvu kašlu, protože ste mi tady udělali ostudu po celým obchodě. Že jo. Jenom vůči tomu, že sem cigánka?“ (Dana, 30 let).

4.1 Tradiční role romské ženy v podání etnografické literatury

Když svoji práci zaměřuji na roli romské ženy v rodině, myslím si, že je na místě představit tradiční postavení romské ženy v rodině tak, jak je popisováno v etnografické literatuře, věnované romské tématice. Kapitola je rozdělena na tři části, ve kterých popisují postavení, způsob života Romek a proměnu jejich statusů a rolí ve třech obdobích jejich života.

Je nutno podotknout, že tato a další romistická literatura, i když původně čerpá ze zúčastněného pozorování a etnografického výzkumu Romů. Avšak tyto studie jsou značně zastaralé, mnohdy se odvolávají jedna na druhou, obsahují tvrzení, která v žádném případě nejsou relevantní v kontextu dnešní doby, prostoru a sociálních podmínek, ve kterých Romové žijí. V neposlední řadě nerespektují hledisko času a transformace společnosti a stále drží při životě „mytický“ (Barša online: 10) a romantizující obraz Romů jako skupiny lidí, jejichž původ je odvozován od kmene pocházejícího z Indie. Často jsou i velice paušalizující a stereotypizující.

Ve většině případů se romistická literatura vztahuje ke kultuře romských osad, která v dnešní době neexistuje. Jak uvádí Pavel Barša (online: 11), tato kultura romských osad po sobě zanechala pouze zlomky, které se postupně včlenily do kultury jiné, konkrétně nazývané „*kultura chudoby*“.

Děvčátko a dívka (Čhajori – čhaj)

Děti představují pro romskou rodinu, ať je chudá nebo bohatá, to největší štěstí a tu největší hodnotu (Davidová 1995: 107).

Podle Šebkové (1996: 52), bylo v romských rodinách vždy žádoucí, mít co nejvíce mužských potomků. Alespoň pokud jde o prvorozené dítě, byl podle Žigové (1996: 66) více preferován chlapec. Důvodem byla skutečnost, že syn přinášel rodině, poměrně dříve než dcera, užitek. A to jako po finanční stránce, tak i po stránce ochrany rodiny. Navíc syn přivedl do rodiny manželku, která disponovala nejenom věnem, ale představovala pro rodinu další pomocnou sílu. Naproti tomu narození děvčátka bylo žádoucí hlavně ze strany matky, jelikož když dcera povyroستla, mohla matce pomáhat s péčí o mladší sourozence a o domácnost (Žigová, tamtéž). Podle Davidové (1995:

104) se narození dcery mnohdy stávalo příčinou nesvárů a špatného chování muže vůči ženě, jelikož on preferoval syna.

Romské děti, ať děvčátka, či chlapi byly neustále zahrnovány láskou od všech osob, se kterými se každodenně setkávaly při volném pohybu v osadě (Říčan 1998: 103). V prostředí tradiční romské komunity se na výchově dětí nepodíleli pouze rodiče, ale i všichni ostatní příbuzní, žijící v takřka těsné blízkosti (Žlnayová 1996: 35). Díky této blízkosti byly děti neustále s někým v kontaktu, byly zapojovány do her, mluvení, zpívání a tance. Nikdy nebyly samy, díky čemuž se cítily být milovány (Demeter in Hübschmannová 2002: 117). Podle Žlnayové (1996: 37) byly děti vychovávány k samostatnosti a odpovědnosti a byly málokdy fyzicky trestány.

Zatímco synové se učili řemeslu nebo hraní na hudební nástroje, prioritou dcer byla péče o domácnost. Prameny se shodují na tom, že již přibližně od šesti let věku musely plnit úkoly spojené s péčí o sourozence a domácnost, a pomáhat tak matce, která chodila vypomáhat selkám z vesnice, aby tak obstarala potraviny pro rodinu (Žlnayová 1996: 35; Šamková 1996: 73; Horváthová 2002: 25).

Dívky nebyly podporovány v učení nebo školních aktivitách jelikož na ně kvůli starostem o domácnost neměly čas (Šamková 1996: 73). Práce v domácnosti byla pro dívky mnohem důležitější, protože se tak připravovaly na budoucí roli nevěsty a matky.

Období dospívání, většinou s příchodem první menstruace, s sebou přináší v životě Romek mnohé změny. Z malého děvčátka se stává dívka, později žena. Tato změna statusu s sebou přináší i změnu v očekávaném chování. Zatím co malé děvčátko se mohlo volně pohybovat po osadě, dospívající dívka se sama, bez doprovodu někoho z rodiny, po venku pohybovat nemohla. Očekávalo se od ní, že se bude chovat tak, aby si udržela svoji počestnost a neudělala rodině ostudu - *ladž*. Na to měl za úkol dohlížet její bratr, nebo bratři (Šebková 1996: 54).

Jak uvádí Říčan, (1998: 104), dětství romských dětí končí o něco dříve, než dětství dětí neromských. Jako důvod tohoto dřívějšího dospívání zmiňuje biologický faktor, kterým je časnější příchod puberty a sociální faktor, kterým je skutečnost, že romské děti jsou dříve zapojovány do aktivit dospělých členů komunity.

Romské dívky začínaly s partnerským a sexuálním životem relativně brzy. Nebylo výjimkou, že třinácti nebo čtrnáctileté dívky již byly vdané a měly potomky (Davidová 1995: 105). Příčinou však mohl být i tlak rodiny, která se jim co nejdříve snažila najít partnera, protože jak píše Zeman (2006: 74) osmnáctiletá dívka byla Romy považována již za starou.

Nevěsta a matka (*Bori – daj*)

Důležitým mezníkem v životě Romek bylo období výběru partnera a založení rodiny. O výběru partnera rozhodovali rodiče. Byla to záležitost, ke které mohla říci svůj názor i matka dívky. Otec k matčinu návrhu mohl a nemusel přihlédnout (Žlnayová 1996: 37). Výběr partnera v tradičním romském společenství endogamně omezený. Endogamie v partnerství je připisována i olašským Romům, kteří si tímto způsobem jsou schopni dodnes udržovat majetek v rámci své skupiny. Podle Zemana (2006: 75) bylo u olašských Romů zvykem, získávat ženu do rodiny koupí. V některých případech k dohodě došlo, když ještě dívka byla malá.

Někdy se však stávalo, že se dívka zamilovala do někoho jiného, a rodiče odmítali jejich sňatek povolit. Pokud s milovaným chlapcem, i přes zákaz rodičů přišla o „pocitivost“ a otěhotněla, nakonec rodiče byli nuceni ke sňatku svolit. Rodiny mladého páru uspořádaly zasnuby, v romské terminologii tzv. *mangavipen*, po kterých se mladá nevěsta neboli *terňi bori*, zpravidla nastěhovala do domácnosti ženicha. Z důvodu nízkého věku manželů, civilní sňatek, tzv. *bijav*, proběhl až o několik let později. Tyto mladé rodiny obvykle žily společně s rodiči nevěsty, nebo ženicha, až do narození druhého nebo třetího dítěte. Pak teprve se rodina osamostatnila (Davidová 1995: 106 - 114).

Během těchto prvních let soužití s rodiči, se mladá nevěsta, vlivem tchyně, nebo matky, proměňovala v ženu a matku. Jelikož se vdávala tak brzy, v tomto období získávala zkušenosti, které nestihla získat ve své původní rodině. Učila se vařit a obstarávat domácnost, tak jak na to byli zvyklí v rodině jejího manžela. Toto období bylo mnohdy pro mladou nevěstu hodně náročné, neboť v hierarchii rodiny zaujímal až poslední místo. Její postavení se ale postupně měnilo a upevňovalo s příchodem většího počtu dětí, kdy se mladá rodina osamostatnila a z nevěsty - *bori* se stala žena, matka - *daj*, hospodyně a později tchyně, pro ženy jejích synů (Žlnayová 1996: 26 - 31).

Záležitosti ženy - matky byly jasně oddělené od záležitostí muže – otce. Podle Horváthové (2002: 25), v některých romských skupinách žena měla mimo péči o děti, domácnost a vaření na starost i obživu celé rodiny, včetně obstarání jídla. Starostí muže bylo vydělávat peníze.

Žena měla právo rozhodovat o všem, co se týkalo domácnosti, muž jí dával všechny peníze, které vydělal. To byla jeho jediná starost (Žlnayová 1996: 31). I přes to, že žena nesla břímě „budoucnosti rodu“ – vychovávala děti, vůdcem rodiny, garantem její cti a tím, kdo měl rozhodné slovo v rodině, byl muž (Horváthová 2002: 25).

Žena musela být muži poslušnou a věrnou manželkou a respektovat všechna pravidla daná romskou společností. „*Muž může dělat, co se mu zlíbí, může své ženě být i nevěrný, může ji bít nebo ji dokonce i opustit*“ (Davidová 1995: 105).

„*Muršes šaj jel šel piraňa, aľe romňi hin les ča jekh. – Muž může mít sto milenek, ale ženu jedinou*“ (Horváthová 202: 25). Toto přísloví jasně dokazuje, že nevěra ze strany romských mužů nebyla výjimkou a byla dokonce i tolerována. Naopak nevěra ze strany ženy, byla brána za něco neospravedlnitelného a nepřipustného (Říčan: 46). Pokud se prokázalo, že žena muži byla nevěrná, muž měl právo opustit ji. V případě, že ji z nějakého důvodu opustit nechtěl, například kvůli dětem, velice tvrdě ji potrestal výpraskem, nebo jí ostříhal vlasy. (Žlnayová 1996: 38). Prameny se shodují na tom, že fyzické násilí u Romů nebylo ničím neobvyklým.

Podle Žlnayové (1996), se každá romská žena během svého života setká s násilím ze strany muže. Příčinou toho, že muž ženu zbije, může být například právě nevěra, nebo žárlivost, která je brána jako projev lásky.

„*Ked' ma moj muž nebije, viem, že ma nemá rád*“ (Ilona Lacková in Žlnayová, tamtéž).

Podle romské tradice, si partneři, kteří stvrdili svůj manželský svazek, ať oficiálním, nebo tradičním romským obřadem, měli zůstat věrni a žít spolu celý život (Žlnayová 1996: 36). I když se občas v manželství vyskytla nevěra a nesváry, rozvody se v tradiční romské společnosti nevyskytovaly (Davidová 1995: 104). Podle Žlnayové se partneři mohli rozejít pouze v případě, že nemohli mít děti. Bezdětnost byla vždy svalována na ženu, a proto mohl muž neplodnou ženu opustit.

„*Většina (...) mladých provdaných dívek měla (...) brzy dítě, protože by bylo hanbou, kdyby v opačném případě prokázala svoji neplodnost*“ (Davidová 1995: 105).

Naopak, když byla žena těhotná, dostávalo se jí v romské společnosti velké pozornosti. Děti totiž byly a jsou pro Romy nejvyšší hodnotou přímo darem. Proto je mateřství vnímáno velice kladně. „Žena je jako strom, který má rodit každým rokem“ (Davidová 1995: 106).

O těhotnou ženu pečovala celá rodina, která jí dopřávala všechno, na co měla jen pomyslení. „V těhotenství se zkrátka všechno točilo kolem mne, jen aby se děťátko narodilo zdravé a pěkné“ (Bajgerová 1996: 98).

S těhotenstvím Romek vždy bylo spojeno mnoho mýtů a pověr, které musely dodržovat, aby se jim narodilo pěkné a zdravé dítě.

Tchyně a babička (*Sasuj – baba*)

Matce se dostává větší úcty a její postavení stoupá s počtem vychovaných dětí. Když se z nevěsty stane matka a její děti dospějí, s příchodem synovy nevěsty „přebírá úlohu sasvi – tchyně, čímž se rodinný koloběh završuje“ (Žlnayová 1996: 40).

Jak jsem již uvedla, tchyně měla důležitou úlohu, jelikož učila nově příchozího člena - nevěstu, jak to chodí v její domácnosti. Později, po narození dětí, se uplatnila při jejich hlídání, jako babička neboli *baba* a dobrá rádkyně.

Zároveň byla však stále matkou svým dospělým dětem, které u ní „našly vždy pochopení, útěchu a odpuštění“ (Žlnayová 1996: 37).

„Šun le phuren, bo chale buter maro sar tu. - Poslouchej staré lidi, protože snědli víc chleba než ty“ (Horváthová 2002: 24).

Staří lidé byli mezi Romy považováni za nositele moudrosti a zkušeností a proto se (hlavně muži) vždy těšili velké úctě. Obecně se věřilo, že některé staré ženy se umí a mohou spojit s nadpřirozenými silami. Žena, která se věnovala sběru léčivých bylin, účastnila se porodů a uměla čarovat, byla považována za vědmu a v romské terminologii byla nazývána *phuri daj*, neboli stařenka (Horváthová, tamtéž). Podle Davidové (1995: 101) měla tato žena nejvyšší autoritou mezi ženami v osadě.

5 Výzkumné šetření

V této části práce představuji metody, které jsem zvolila a používala při přípravě a samotné realizaci svého výzkumu. Popisuji jednotlivé fáze terénního výzkumu, které doplňuji popisem vlastního výzkumného postupu, od přípravné práce, přes samotný sběr dat až po jejich vyhodnocování. Zmiňuji také aspekty, které se mého výzkumu týkají nebo do něj určitou měrou zasáhly, jako je například sebereflexe ve výzkumu, etika výzkumu nebo bariéry týkající se výzkumného šetření.

5.1 Kvalitativní výzkum

Sociální a kulturní antropologie je sice disciplínou sociologie, avšak tyto vědy se odlišují formou výzkumu. Zatímco sociologie využívá kvantitativní výzkum, sociální a kulturní antropologie staví na výzkumu kvalitativním, jehož hlavní metodou šetření je dotazník, základní antropologickou, a tedy i kvalitativní metodou pro získávání informací, je terénní výzkum a s ním spojené další výzkumné metody. Kvalitativní šetření umožňuje výzkumníkovi získat velké množství dat od malého počtu informátorů. Analýzou takto získaných dat se výzkumník dostává více „pod pokličku“ zkoumaného prostředí a lépe se tak může přiblížit, pochopit a interpretovat zkoumané jedince. To je velkou výhodou kvalitativního přístupu, oproti již zmíněnému přístupu kvantitativnímu, který naopak staví na omezeném množství dat od velkého počtu informátorů.

Hlavními prvky kvalitativního šetření jsou podle Strausse a Corbinové (1999: 12) data, metody, kterými data analyzujeme a interpretujeme a zprávy o výsledku výzkumu ať již v písemné, nebo mluvené podobě.

Stěžejní částí celého výzkumného šetření je bezesporu výzkumný plán, resp. výzkumný projekt. Je to jakási výzkumníkem načrtnutá kostra, od níž by se měl odvíjet celý výzkum. Miovský (2006: 87-88) uvádí, že tento tzv. „*ideový plán výzkumu*“ je jakousi lávkou, která spojuje myšlenku výzkumníka a praktické uskutečnění výzkumného šetření a měl by se skládat z těchto částí:

- specifikace výzkumného problému a zdůvodnění smyslu a významu jeho řešení,
- položení jedné nebo více výzkumných otázek,
- popis teoretických východisek výzkumu,
- volba výzkumného vzorku a metod získávání dat,

- volba metod zpracování a analýzy dat,
- časový plán.

Takovýto výzkumný plán jsem vytvářela i já a s ním jsem vstupovala do terénu.

Základním krokem při plánování výzkumu je výběr tématu a specifikace výzkumného problému, jenž mě jako výzkumníka nutí opět se zamyslet nad důvodem volby mého tématu. Jak zmiňuji již v úvodu práce, jedním z důvodů volby tématu o postavení romských žen v rodině, je snaha o porozumění a pochopení specifík života romských žen. Právě ony jsou ty, které vychovávají své potomky. A pokud my budeme schopni porozumět jim, pracovat s nimi, pomáhat jim, motivovat je, dodávat jim sebedůvěru a povědomí o tom, co jim život v majoritní společnosti při troše snahy může nabídnout, ony budou schopny tuto zkušenost předávat dál svým dětem, také je učit a motivovat. Zároveň také chápu, že romské ženy mají v naší společnosti nelehké postavení. Ať již díky svému genderovému statusu, etnické příslušnosti, horšímu sociálnímu postavení, ze kterého vycházejí, nebo díky mateřství. Byla bych ráda, kdyby tato práce pomohla nabourat alespoň některé z těchto sociálních stigmat romských žen.

Po výběru tématu a specifikaci výzkumného problému je třeba určit si výzkumnou otázku nebo otázky, a klíčové koncepty, jenž tvoří podstatu výzkumného plánu.

Výzkumná otázka by být položena jasně a srozumitelně, ve formě tázací věty a v souladu s cílem výzkumu a výzkumným problémem (Švaříčeka a Šed'ová 2007: 69).

Moje výzkumná otázka zní: *Jaké je postavení romské ženy v rodině?* Na tuto otázku se snažím odpovědět nalezením vztahu mezi normativními představami a žitou realitou romských žen v rodině.

Již předem je jasné, že na výzkumnou otázku nelze odpovědět jednou nebo dvěma větami. Odpovědí na ní bude především vyhodnocení nasbíraných dat, ale také průběh celého výzkumu a jeho popis. A to v tom smyslu, že nejen výpovědi mých informátorů, ale i popis toho, co jsem v terénu zažila nebo viděla je v tomto tématu vypovídající.

Jak dále uvádí Švaříček a Šed'ová, výzkumná otázka by měla být dostatečně široká, abychom nevytlačili důležité fragmenty z analýzy. Během všech fází výzkumu výzkumnou otázku stále prověřujeme a mnohdy se také může stát, že je třeba ji přeformulovat nebo zúžit natolik, aby byla v souladu s našimi daty (2007: 69).

Dalším důležitým krokem v plánování výzkumu je výběr vzorku zkoumaných případů. Cílem vzorkování v kvalitativním výzkumu je vybrat vhodný vzorek, který dostatečně reprezentuje náš výzkumný problém (Švaříček a Šed'ová 2007: 72).

Miovský (2006: 127) tvrdí, že zatímco v rámci kvantitativního šetření je třeba využívat pravděpodobnostních metod výběru vzorku, založených na principu znárodnění, které zajišťuje reprezentativnost vzorku, v rámci kvalitativního šetření je vhodné používat tzv. „nepravděpodobnostní metody výběru vzorku“, přičemž se nevyklučuje kombinace obou variant. Podle Miovského v kvalitativním přístupu není metoda výběru vzorku pevně určena dopředu a výzkumník ji v průběhu šetření může dle potřeby měnit, nebo kombinovat s dalšími metodami. Důležité však je, zvolit správně metodu ve prospěch cíle výzkumu, a dosáhnout tzv. „saturace dat“⁵.

Aby byl výzkum důvěryhodný, je třeba pečlivě vybrat účastníky výzkumu. Ti by měli mít zažitou zkušenost s jevem, který zkoumáme. Svůj výběr bychom měli dostatečně jasně vysvětlit (Švaříček a Šed'ová 2007: 34).

Miovský (2006) uvádí souhrn metod vzorkování takto:

Pravděpodobnostní metody vzorkování:

- prostý náhodný výběr,
- stratifikovaný náhodný výběr,
- kvótový náhodný výběr a další.

Nepravděpodobnostní metody vzorkování:

- totální výběr
- výběr technikou sněhové koule
- samosběr
- příležitostný výběr
- záměrný (účelový výběr),
  - prostý záměrný (účelový) výběr,
  - stratifikovaný záměrný (účelový) výběr,
  - kvótový záměrný (účelový) výběr.

---

⁵ Dosažení teoretické nasycenosti (Glaser a Straus in Disman 2000: 115). Teoretické nasycenosti je dosaženo ve chvíli, kdy nám další noví informátoři již nepřinášejí žádné nové a nepředpokládané informace.

Mioviský (tamtéž) dále uvádí, že specifikace výzkumných metod a volba vzorku je mnohdy problematická, jelikož během realizace mohou nastat zásadní problémy a změny. To se stalo i v mém případě.

Pro svůj výzkum jsem si původně vybrala skupinu romských žen, žijících v okrese Ústí nad Orlicí a to proto, že z tohoto okresu pocházím. Mohly být různé věkové kategorie, hlavní podmínkou bylo, aby měly alespoň jedno dítě a žily společně s dětmi a svým partnerem v jedné domácnosti. Neměly být obyvatelkami žádného azylového zařízení, neměly být samoživitelky, a to z důvodu, že tyto skutečnosti určitou měrou ovlivňují jejich prožívání, cítění, pohled na život a samotný styl života. Mohly by být například zklamané špatnými životními zkušenostmi, nevydařenými vztahy nebo špatnou životní situací. Od jedné známé jsem dostala kontakt na pracovníci, která v Ústí nad Orlicí pracuje s Romy. Začala jsem s ní a poté sama na její doporučení, chodit do terénu. Po sesbírání prvních dat jsem si ale uvědomila, že toto prostředí je vyloučenou lokalitou, což v tu chvíli zcela měnilo rámec mého výzkumu, jelikož role žen v tomto vyloučeném prostředí je specifická a poznamenaná životem v chudobě.

Byla jsem tedy nucena přehodnotit výběr vzorku. Vrátila jsem se na začátek výzkumu, kdy jsem dělala rozhovor s jednou pracující Romkou z Letohradu. Byl to vůbec můj první rozhovor, načež se ukázalo, že kontakt s ní byl i přínosný. Znovu jsem ji navštívila, abych ji požádala o další kontakty na Romky, které zná a o kterých si myslí, že by byly ochotné se mnou provést rozhovor. Tak jsem se postupně dostala k její sestřenicí a několika dalším ženám, které byly ochotné poskytnout mi svůj čas. Z nich jsem vybírala romské ženy, které mají alespoň jedno dítě, žijí v úplné romské rodině, tedy nejsou samoživitelky, nejsou v azylovém domě a nežijí se svou rodinou ve vyloučené lokalitě. Jak jsem již uvedla, předpokládala jsem totiž, že ženy, které nežijí v úplné rodině, nebo jsou např. v krizové situaci a musí využívat azylového zařízení, by byly příliš ovlivněny svojí životní situací a jejich výpovědi by mohly být zkreslené nebo ovlivněné negativními emocemi apod.

K výběru jsem používala nepravděpodobnostní techniku sněhové koule, nebo také „snowball sampling“, kterou jsem kombinovala s prostým účelovým výběrem dle Mioviského (2006: 131). (Hendl (2005: 154) popisuje techniku sněhové koule jako volbu „*dalších případů na základě doporučení již zkoumaných jedinců, vhodná pro interview.*“

Disman (2000: 114) tvrdí, že je to technika pro identifikaci populace a ne pro získání reprezentativního vzorku. Já jsem tímto způsobem získávala kontakty na určitou skupinu romských žen ze dvou malých měst v okrese Ústí nad Orlicí, a z této skupiny jsem podle svých vlastních kritérií vybírala vhodné informátorky pro můj výzkum.

Hlavními prvky kvalitativního šetření jsou podle Strausse a Corbinové (1999: 12) data, metody, kterými data analyzujeme a interpretujeme a zprávy o výsledku výzkumu ať již v písemné, nebo mluvené podobě.

Základní antropologickou, a tedy i kvalitativní metodou pro získávání informací, je terénní výzkum a s ním spojené další výzkumné metody. Kvalitativní šetření umožňuje výzkumníkovi získat velké množství dat od malého počtu informátorů. Analýzou takto získaných dat se výzkumník dostává více „pod pokličku“ zkoumaného prostředí a lépe se tak může přiblížit, pochopit a interpretovat zkoumané jedince. To je velkou výhodou kvalitativního přístupu, oproti již zmíněnému přístupu kvantitativnímu, který naopak staví na omezeném množství dat od velkého počtu informátorů.

Miovský (2006) hovoří o těchto metodách získávání kvalitativních dat:

- Pozorování,
- rozhovor,
- skupinové interview a ohniskové skupiny,
- kvalifikovaný odhad,
- studium dokumentů.

Ze skupiny metod sběru kvalitativních dat, které se nabízí, jsem pro svůj výzkum zvolila metodu rozhovoru v kombinaci s pozorováním a psaním poznámek.

Metoda rozhovoru neboli interview, je podle Miovskeho (2006: 155) nejnáročnější, ale současně nejprínosnější metodou k sběru dat. V kombinaci se schopností pozorování může výzkumník z interview vytěžit co možná nejvíc. Pojmeme interview ve smyslu výzkumné metody, chápeme rozhovor, který je realizován v souladu s cílem výzkumného šetření. Jeho aktéry jsou zpravidla tazatel, (výzkumník) a jeden až tři informátoři. S více než třemi informátory můžeme realizovat tzv. skupinové interview nebo ohniskovou skupinu.

Rozhovor může výzkumník provádět i bez spojení s pozorováním a to pomocí telefonu, počítače a dalších telekomunikačních zařízení. V dnešní době je běžné využití různých komunikačních programů a aplikací, jako např. Skype, díky kterému může výzkumník provádět nejen hovory, ale i videohovory. Nevýhodou rozhovoru bez možnosti pozorování je, že výzkumníkovi uniká informátorova gestikulace, výraz obličeje nebo okolnosti, během kterých s ním informátor hovoří. Výzkumník se tak může orientovat pouze na obsah rozhovoru a tón řeči, podle kterého pozná, jak je jeho informátor naladěn, které otázky mu jsou příjemné a které nikoli. Sama jsem jeden takový telefonický rozhovor během výzkumu absolvovala. Nevýhodou ale bylo, že se okolnosti seběhly velice rychle a já si nestačila zjistit, jak nastavit nahrávání hovoru na použitém mobilním telefonu. Musela jsem tedy pohotově využít své polostrukturované osnovy, kterou jsem používala jako oporu u každého rozhovoru, jako záznamového archu, což značně zredukovalo obsah sdělení mé informátorky z celých souvětí pouze na krátké věty a poznámky. Osobní rozhovor se mi s informátorkou již nepovedlo domluvit.

Jak uvádí Miovský (2006: 156), tzv. telefonní interview je tedy vhodnější volit v případech krátkých a tematicky strukturovaných rozhovorů. Miovský dále hovoří o těchto typech rozhovoru:

- nestrukturovaný rozhovor,
- polostrukturovaný rozhovor,
- strukturovaný rozhovor.

Pro svůj výzkum jsem zvolila typ polostrukturovaného rozhovoru. Měla jsem připravené okruhy otázek a u nich ponechané volné místo na případné poznámky. Dalo by se říci osnovu, která sloužila zároveň, jako záznamový arch. K vypracování této osnovy jsem použila myšlenkovou mapu, kterou mi doporučil vypracovat vedoucí diplomové práce. Měla podobu jakéhosi vývojového diagramu, který zobrazoval jednotlivé tematické okruhy včetně klíčových otázek a vztahy mezi nimi. Tato metoda se mi osvědčila, už jen z toho důvodu, že jsem nebyla tolik svázána přímo vytvořenými a systematicky řazenými otázkami, jak je tomu ve strukturovaném rozhovoru a zároveň jsem se mohla spolehnout, že se nezapomenu na některá témata zeptat. Velkou výhodou polostrukturovaného rozhovoru pro mě byla skutečnost, že pokud mne během rozhovoru napadla nějaká otázka k rozšíření nebo upřesnění tématu, mohla jsem ji klidně položit, aniž bych tím narušila kontinuitu rozhovoru. O tomto hovoří i Hendl

(2005: 174), když říká, že výzkumník má díky tomuto způsobu dotazování možnost formulovat otázku podle dané situace a zároveň mu tento způsob pomáhá udržet zaměření rozhovoru.

Další metodou, kterou jsem se snažila využít, byla metoda zúčastněného pozorování. Již při tvorbě výzkumného projektu jsem předpokládala, že při výzkumu využiji této metody. Během realizace výzkumu se ale ukázalo, že je to značně nemožné, jelikož jsem do terénu vstupovala pouze nárazově a netrávila jsem zde delší dobu, což je pro výzkum podle mého názoru zásadní. Metoda zúčastněného pozorování je hlavní metodou antropologického výzkumu a přináší informace především z každodenní interakce, než z formálních rozhovorů.

Murphy (2008:219) ji popisuje takto: Při zúčastněném pozorování se antropolog pohybuje v terénu, pozoruje dění kolem sebe, zapojuje se do běžných činností a hovoří s lidmi, které potkává. Ptá se jich na věci, které mu nejsou jasné. Jak ale dále Murphy uvádí, výzkum v komplexních společnostech pomocí zúčastněného pozorování však může přinést řadu problémů. Nedá se totiž předpokládat homogenita námi vybrané skupiny. Ty mohou být protkány mnoha hlubokými rozdíly, z nichž každý produkuje svou vlastní subkulturu. Tato heterogenita soudobé společnosti nutí antropology k užívání výzkumnických a statistických technik, které využívá sociologie. Metody se tedy stávají podobné metodám sociologickým. Antropologové se však od sociologů diferencují holistickým přístupem a snahou prozkoumat celostní způsob života vybrané skupiny nebo podskupiny (Murphy 2008: 222).

I v mém případě se ukázalo, že Romové nejsou homogenní skupinou, a jejich subetnické skupiny a také socio-ekonomické postavení se v různých oblastech i rodinách liší. Vliv na to může mít samozřejmě geografický faktor, ale hlavně tlak okolní společnosti, ve které žijí. Jak jsem již uvedla v kapitole o výběru vzorku, na socio-ekonomickou heterogenitu Romů jsem narazila hned při realizaci předvýzkumu, kdy jsem dělala rozhovory s několika romskými ženami z Ústí nad Orlicí, které leží v Pardubickém kraji. Všechny moje informátorky měly kořeny na Slovensku a patřily do subetnické skupiny tzv. Rumungurů. Předpokládala jsem tedy, že je to skupina značně homogenní. Avšak po provedení rozhovorů a analýze sesbíraného materiálu jsem si uvědomila, že některé tyto ženy jsou velice ovlivněny

prostředím vyloučené lokality⁶, ve kterém žijí. Tato skutečnost mě donutila změnit výzkumný terén. Za novými informátorkami jsem vyrážela do terénu v Letohradu a Žamberku, o čemž budu blíže hovořit v následujícím textu.

Jako výzkumný design jsem si vybrala tzv. Zakotvenou teorii a s ní spojenou analýzu dat, která je nejužívanějším kvalitativním přístupem. Možná i z toho důvodu, že v literatuře týkající se kvalitativního výzkumu často zmiňována a jak uvádí Švaříček a Šed'ová (2007: 84), prošla mnoha změnami, díky kterým se rozštěpila do několika způsobů provedení. Tento přístup vznikl v šedesátých letech 20. století a jejími původci jsou Barney Glaser a Anselm Strauss. Zakotvená teorie je souborem přesně daných induktivních postupů, vhodných k realizaci kvalitativního výzkumu, jehož výsledkem je vytvoření teorie. Strauss a Corbinová (1990 in Švaříček a Šed'ová: 84) ji popisují, jako systematické shromažďování údajů o zkoumaném jevu a jejich následnou analýzu.

5.2 Výzkumný terén

Prívratský (2010: 61) uvádí, že zájmem sociální a kulturní antropologie je studium rozmanitosti člověka a snaha pochopit kulturu a společnost „těch druhých“⁷ a to i těch, kteří jsou součástí naší vlastní společnosti. Jak uvádí Eriksen (2008), od šedesátých let dvacátého století antropologové z různých pohnutek začali praktikovat své terénní bádání i ve své vlastní nebo nedaleké společnosti. O praktikování antropologického výzkumu ve známém nebo alespoň částečně známém prostředí, hovoří Eriksen jako o „*antropologii v domácím prostředí*“. Výzkumník v tomto případě nemusí překonávat nijak velké jazykové a kulturní bariéry, kterým by musel čelit v kulturně vzdáleném prostředí, avšak je třeba, aby se vyvaroval jevu, který Eriksen nazývá „*slepotou v domácím prostředí*“. Ta vzniká v případě, kdy výzkumník v prostředí kulturně blízkém považuje některé jedinečné skutečnosti jako samozřejmé a jasné (Eriksen 2008: 45-46). Díky tomu může tyto skutečnosti přehlížet, což může zkreslit výsledky výzkumného šetření.

Britský sociální antropolog Antony Cohen k tématu obrácení antropologie k vlastní nebo blízké kultuře tvrdí, že „antropologie je impotentní a triviální, pokud není

---

⁶ Ústí nad Orlicí patří mezi vyloučené lokality v Pardubickém kraji. Viz mapa vyloučených lokalit. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/int_par.html>.

⁷ Podle Květiny (2003:334), jsou těmi druhými myšleni všichni ti, jejichž kulturní vzorce a normy se odlišují od našich, čímž nám zprostředkovaně pomáhají vymezit naši vlastní kulturní identitu.

schopna objasnit složitost vlastních národních kontextů“ (Cohen in Van Ginkel 1998: 253).

Jelikož většina Romů u nás hovoří česky, slovensky, nebo těmito jazyky v kombinaci s romštinou⁸, právě jazyk při výzkumu nebyl výraznou překážkou. Překážkou pro mě nebyla ani romština, protože jsem v bakalářském studiu absolvovala čtyři semestry romského jazyka. Myslím, že díky tomu, jsem se zkoumaným osobám jevila důvěryhodnou, protože jsem prokázala znalost jejich jazyka a zájem o jejich styl života a kulturu. Slepota v domácím prostředí však v mém případě rozhodně nehrozila, jelikož i přes to, že jsou Romové součástí naší společnosti, uchovávají si stále ještě vlastní specifika a vlastní identitu. Naopak pro mě byly některé skutečnosti nové, zajímavé a přínosné.

Jak jsem již uvedla v předchozím textu, ve vyloučené lokalitě v Ústí nad Orlicí jsem výzkumu zanechala a díky jedné z mých vůbec prvních informátorek jsem začala hledat další informátorky jinde. Konkrétně to bylo v malých městech, Letohradu, Žamberku a jejich blízkém okolí.

Žamberk je město ve východních Čechách, ležící v Pardubickém kraji, v okrese Ústí nad Orlicí. Od Ústí nad Orlicí je vzdálen přibližně dvacet kilometrů. Má přibližně šest tisíc sto obyvatel. Podobně je na tom Letohrad, který je vzdálen od Ústí nad Orlicí přibližně dvanáct kilometrů a má přibližně šest tisíc tři sta obyvatel. Obě tato města leží od sebe ve vzdálenosti asi sedm až osm kilometrů. Pokud mi je známo, v této oblasti nedochází k prostorové segregaci Romů. Ti jsou zde většinou integrováni. Všichni informátoři, se kterými jsem hovořila, bydleli v obecních bytech, avšak od nich jsem se dověděla, že někteří Romové zde žijí i ve vlastních domcích a minimum též na ubytovně. V této oblasti pomáhá občanské sdružení CEMA Žamberk a také Charita Letohrad. Jak jsem již uvedla v předchozím textu, Žamberk, jako obec s rozšířenou působností zřizuje funkci romského poradce, který pomáhá výkonu práv příslušníků romské menšiny. Pardubický kraj ve městě zřizuje Speciální střední školu a základní školu Žamberk, kterou navštěvuje většina romských dětí ze Žamberku, Letohradu a okolí.

---

⁸ Viz. Příloha č. 1: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 – romština jako mateřský jazyk. Podle Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2013 (s. 46), romštinu, jako mateřský jazyk, ať už samostatně, nebo v kombinaci s jiným jazykem, uvedlo celkem 41.087 jedinců.

Výzkumné šetření jsem prováděla s přestávkou, během období od jara 2013 (předvýzkum) do podzimu 2015, přičemž většinu rozhovorů v této oblasti jsem uskutečnila během jara 2014.

5.3 Průběh výzkumu, sebereflexe a etická stránka výzkumu

Jak jsem již uvedla, z oblasti, kde jsem prováděla výzkum, pocházím a také zde bydlím. To bylo pro mě neskutečnou výhodou, jak časovou, tak i finanční. Mohla jsem si tak domluvit schůzku dá se říci z hodiny na hodinu, nebo jen tak vyrazit do terénu a snažit se narazit na vhodné informátory.

Po získání doporučení od první informátorky, jsem kontaktovala a následně navštívila šest rodin, s jednou ženou jsem uskutečnila telefonický rozhovor a se dvěma jsem hovořila venku, u jejich domu. Na rozdíl od vyloučené lokality v Ústí nad Orlicí, kde jsem navštívila několik rodin a kde místní Romové obývali většinou staré, nerenovované činžovní domy s rozdupaným trávníkem v okolí, kde jsem se na chodbách domů, skoro až bála, jsem se v prostředí mimo vyloučenou lokalitu cítila o poznání klidněji. To je můj subjektivní pocit, ale je faktem, že se jednalo vždy o jednotlivé byty, v jednom případě dva obecní byty poblíž sebe, rozhodně nešlo o lokalitu, kde by byli koncentrováni lidé s nízkým sociálním statutem.

Prostředí bytů mých informátorů, které jsem měla možnost vidět a navštívit, spojovalo to, že šlo o staré, většinou nerekonstruované byty. Vždy jsem byla uvedena do kuchyně, spojené s jídelnou popř. s obývacím pokojem. Nazývala bych to společnými prostory. Místnosti dominoval zpravidla stůl, rohová lavice nebo několik židlí a kuchyňská linka, někdy i pohovka. Ve všech bytech na zdech visely obrázky různých motivů, a pokud se mezi výzdobou vyskytovaly květiny, většinou byly umělé. Ve většině příbytků jsem se setkala s náboženskými symboly – obrázky a soškami Panny Marie nebo Ježíše Krista, což mě vždy vedlo i k tázání se na téma religiozity u mých informátorek. Pokaždé mi bylo nabídnuto pohoštění, ve formě kávy nebo čaje a sušenek, jedna informátorka kvůli mně upekla dokonce bábovku.

Při vstupu do terénu jsem se vždy představila, jako studentka, která má zájem o život romské ženy a předpokládala jsem, že jako k ženě ke mně budou informátorky více otevřené, což se ve většině případů stalo. Zpočátku rozhovorů vždy byla cítit nejistota na obou stranách. Jedna informátorka se mě během rozhovoru dokonce ptala, zda neřekla „*blbej názor*“, na což jsem jí odpověděla, že žádný názor není špatný

ani dobrý, protože záleží na úhlu pohledu člověka, a mně záleží na tom, znát právě její názor, který je pro mě v každém případě přínosem. Po chvíli však bylo znát, že jsme já i informátorky zapomněly na přítomnost nahrávacího zařízení a komunikace byla uvolněnější. V terénu jsem se snažila chovat přirozeně. I přes to, že jsem již za své studium navštívila mnoho romských domácností, počítala jsem s tím, že mě stejně mohou určité věci překvapit a že mě samozřejmě budou stíhat i předsudky, které máme všichni a se kterými se snažím pracovat a vyhnout se jim.

Jednou z důležitých součástí každého antropologického bádání je jeho etická stránka, jelikož výzkumník bere na sebe odpovědnost, týkající se obecných zásad výzkumu, zásad výzkumných prací, zásad zveřejňování poznatků a výsledků, zásad chování ke studujícím a spolupracovníkům apod. Každý antropolog by se měl tedy v první řadě řídit Etickým kodexem. U nás existuje Etický kodex České asociace pro sociální antropologii, který je ke stažení na stránkách www.casaonline.cz. Tento kodex vychází z Etického kodexu výzkumných pracovníků Americké asociace pro antropologii. Základní zásady etiky výzkumu by měli dodržovat všichni výzkumníci, nejen antropologové.

Zásadním krokem je získat tzv. informovaný nebo poučený souhlas od všech zkoumaných. Já osobně jsem se všem svým informátorkám představila, seznámila je se svým výzkumným záměrem a s tím, jak bude samotné dotazování probíhat. Sdělila jsem jim, že mají právo kdykoli ukončit svoji účast na výzkumu, poskytnula jsem jim prostor na otázky a následně jsem se jich tázala, zda souhlasí, abych z rozhovoru pořídila audiovizuální záznam. Před započítím rozhovoru jsem zrekapitulovala, čeho a proč se účastní. V případě, že informátorka odmítla nahrávání rozhovoru, prováděla jsem jeho záznam písemně. Pokud informátorky s nahráváním souhlasily, spustila jsem nahrávání a ještě jednou jsem se tázala, zda všemu rozuměly a s nahráváním opravdu souhlasí.

Během celého výzkumu jsem si dávala pozor, abych svým zkoumaným nezatajila jakékoli zásadní informace týkající se výzkumu. V některých okamžicích výzkumu se může stát, že je třeba neřící informátorovi určitou skutečnost, aby neovlivnila jeho výpověď. Na konci výzkumu je však nutné, tuto skutečnost informátorovi ozřejmit a pokud možno vysvětlit důvody, které nás k tomu vedly. V mém případě takový podobný okamžik nastal a to, když se jedna informátorka zmínila o špatných sousedských vztazích v bytovém domě, kde bydlí. Nemohla jsem

jí však říci, že jednou z obyvatel domu, se kterou měla také konflikt, je shodou okolností moje kamarádka. Obávala jsem se, že bych tím mezi námi vytvořila bariéru, že by se informátorka přede mnou uzavřela. Až po ukončení rozhovoru jsem připustila, že o sousedských problémech něco vím právě od této ženy. Jsem ale nestranným pozorovatelem a nechtěla jsem, aby tato skutečnost měla vliv náš rozhovor.

Je velice žádoucí, aby ve výzkumu byla zachována anonymita všech účastníků. Já jako výzkumník své informátorky znám a je mou povinností, po celou dobu zkoumání i nyní ve výzkumné zprávě, neprozradit čtenáři, resp. třetí straně jejich identitu. Proto je označuji souhrnným termínem informátorky, popřípadě fiktivním jménem.

5.4 Překážky ve výzkumu

Každý výzkumník se v terénu setkává s různými bariérami a problémy, se kterými se musí vyrovnávat a které musí řešit. I na mě taková úskalí ve výzkumu čekala. Ve dvou případech moje informátorky nesouhlasily s nahráváním, musela jsem tedy využít pouze papíru a tužky a dělat si zápisky. Ty jsem ihned po rozloučení doplnila o další poznatky a dojmy z rozhovoru.

Problémem, který jsem částečně předpokládala, byly změny a důvody, které znemožnily mé setkání s informátorkami. V jednom případě se mi například stalo, že jsme byly s informátorkou domluveny na schůzce, avšak přibližně hodinu před schůzkou mi zavolala, že si nepřeje, abych za ní jezdila. Abych nepřišla o informace, byla jsem tedy nucena za jejího souhlasu celý rozhovor provést telefonicky. V ostatních případech jsme se s informátorkami domluvily na alternativním místě a času konání schůzky.

Největší překážkou ale pro mě osobně bylo velice málo prostoru pro interakci, tzv. mezi čtyřma očima. Mé informátorky neměly zájem sejít se například ve městě, v restauraci a podobně, ale pozvaly mě k sobě domů. Důvody mohly být různé. Možná nejsou zvyklé chodit do restaurace, možná tu byla finanční překážka nebo domácí povinnosti a partnerské záležitosti, na každý pád domov byl jejich útočištěm, kde se ony cítily dobře a kam mě pozvaly jako hosta. Tím se mi vyřešil problém, že by se informátorky na setkání nedostavily. Schůzky jsem se většinou snažila domluvit na dopoledne, když jsou starší děti ve škole, abychom měly na rozhovory větší

klid. Stalo se ale, že informátorka neměla dopoledne čas a já musela dorazit až v odpoledních hodinách.

V případě, že do rozhovoru výrazně zasahovali i ostatní přítomní členové rodiny, požádala jsem je o prostor pouze pro mě a informátorku. V několika případech jsem k rozhovoru přizvala i dcery nebo dceru informátorky. Tuto moji snahu o vyhrazení prostoru pouze pro mě a informátorku nyní s odstupem vidím jako velkou chybu, jelikož jsem se tak připravila o možnost sledovat přirozené interakce členů domácnosti a vést rozhovor v jejich kontextu.

V rámci sebereflexe zamýšlela nad tím, zda jsem díky tomu nepůsobila záporným dojmem. Avšak díky skutečnosti, že informátorky dobrovolně souhlasily s uskutečněním rozhovorů u nich doma, popřípadě k dalšímu setkání a během setkání se ke mně chovaly mile, jsem došla k názoru, že jednoduše nejsem na čele žebříčku jejich hodnot a důležitých činností na jejich každodenním programu.

Předpokládala jsem také, že Romové, jsou často tzv. „poznámenání“, špatnými zkušenostmi s majoritou. Tyto zkušenosti se poté mohly promítnout v jejich „vystupování“ při rozhovoru se mnou. Teoretickým pilířem pro tento problém mi byl Erving Goffman a jeho dílo *Stigma: Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity* (2003). Díky jeho pohledu, jsem se mohla teoreticky připravit na případná úskalí výzkumu, která přináší pocit frustrace mých informátorek a s ním spojené chování. Goffmanovo *Stigma*, mi pomohlo představit si každodenní interakce jak očima stigmatizovaného člověka, tak očima jeho okolí. A pochopit tak jeho pocity a chování, které z těchto interakcí pramení. Kniha navazuje na jeho předchozí dílo, *Všichni hrajeme divadlo* (1999). Ve *Stigmatu* svůj koncept divadla konkretizuje přímo na skupině stigmatizovaných a „normálních“ lidí a popisuje jejich pocity, obtíže a frustrace, které vznikají během jejich sociálních kontaktů.

Jak tvrdí Goffman (2003), pokud si stigmatizovaný v přítomnosti „normálních“ osob uvědomuje, že je „jiný“ a že nesplňuje představy okolí o tom, jaký by měl být, cítí se zahanben. Na toto poznání reaguje různými způsoby. Někdy se to snaží napravit, a pokud stigma není viditelné na první pohled, někdy se dokonce snaží předstírat, že není tím, kým je. Při styku stigmatizovaného s normální osobou se také může cítit stigmatizovaný v určitých okamžicích jako pod drobnohledem. *„Bude si muset dávat pozor na každé své slovo a být vypočítavý co do dojmu, jaký v lidech zanechá,*

a to v míře a v oblastech chování, kde se to podle jeho předpokladů druhým nestává“ (Goffman 2003, s. 24).

Goffman uvádí svou teorii stigmatu na příkladech fyzických hendikepů, což v mém případě může být právě barva pleti, ale může se jednat i o hendikep psychický a to například kulturní jinakost, nízký sociální status apod.

Někdy se ale podle Goffmana může stát, že: *„Stigmatizovaný má sklon využívat svého stigmatu k získání vedlejšího zisku“* (Goffman 2003, s. 19). V tomto případě jsem se měla možnost připravit se na jedince, kteří ze své „jinakosti“ chtějí vytěžit co nejvíce. Někdy se stává, že informátoři účasti na výzkumu souhlasí pouze za úplatu, nebo se naopak ze sebe snaží dělat politováníhodné chudáky, a očekávají, že by jim osoba, která je zkoumá, mohla dopomoci k vylepšení jejich životní situace. Proto mnohdy nemluví pravdu nebo výzkumníkovi napovídají spoustu blábolů, jen aby měli rozhovor za sebou a odměnu v kapse. Snažila jsem se tedy vybírat si informátorky, u kterých jsem na první pohled viděla, že mají opravdu zájem stát se součástí mého výzkumu.

„Přestože konkrétní výkony i konkrétní role či úlohy mohou účinkujícího stavět do pozice, v níž nemá co skrývat, v určitém bodě celého trvání činnosti se vyskytne něco, k čemu nemůže přistupovat se vsí otevřeností. Čím větší je počet diskutovaných otázek a čím větší je počet hereckých rolí spadajících do rámce naplňované role či vztahu, tím větší se zdá pravděpodobnost existence utajovaných problémů“ (Goffman 1999, s. 64). Tato citace hovoří o problému pravdivosti výpovědí informátorů. Někdy se mi díky dvakrát položené otázce vyskytly v rozhovorech odlišné odpovědi k některým skutečnostem. Ty mohly být buď informátorkou opomenuty, nebo skrývány záměrně. Bylo třeba se tedy v případě nějakých nejasností položit otázku jinak, nebo se k danému problému vrátit později oklikou. Navíc se také běžně stávalo, že po vypnutí diktafonu se informátorky rozpovídaly a prozradily skutečnosti, o kterých před tím nechtěly hovořit.

5.5 Zpracování a analýza dat

Prvním krokem zpracování sesbíraných dat je jejich transkripce neboli přepis. Tzn. převedení dat ve formátu audio nahrávek do textového formátu, po kterém následuje jejich analýza. Převod dat jsem provedla doslovným přepisem. Tato forma převodu je sice časově náročná, avšak dle mého názoru je nejlepší pro kvalitní výsledek

analýzy. Text jsem nijak spisovně neupravovala a tzv. „neočišťovala“ od vulgarismů a nespisovných výrazů. Jako výhodu doslovného přepisu vidím možnost označování, poznámkování doplňujícími nápady, připomínkami a otázkami, a porovnávání pasáží textu.

Jak uvádí Strauss a Corbinová (1990: 7), teorie nemůže být konstruována přímo z konkrétních událostí nebo aktivit nebo z nezpracovaného materiálu získaného pozorováním. Proto je třeba provést analýzu materiálu, události porovnávat a ty které jsou podobné, označovat stejným označením, čímž výzkumník vytváří základ pro teorii.

Pro lepší zorganizování dat jsem nejprve provedla rámcovou analýzu neboli tzv. „Framework analysis“, o které píše Hendl (2005: 217). Témata, která jsem nacházela během procházení texty, jsem indexovala a zaznamenávala do tabulky tak, jak se objevovaly v jednotlivých rozhovorech a v mých terénních poznámkách. Díky této tabulce, propojené s texty bylo potom jednodušší se v datech orientovat.

Analýza dat neboli kódování představuje úkony, při nichž rozebereme a konceptualizujeme získané údaje a ty následně opět skládáme novými způsoby. (Strauss a Corbinová, 1999: 39).

Pro analýzu dat jsem si vybrala techniku otevřeného kódování. Během tohoto procesu jsem znovu procházela přepisy i za pomoci tabulky vytvořené rámcovou analýzou a hledala v nich další témata, která jsem pojmenovávala a tyto pojmy zaznamenávala do seznamu v textovém editoru, včetně všech svých připomínek a doplňujících poznámek. Následně jsem porovnávala jejich vlastnosti a podle toho je shromažďovala do tematických kategorií. Během kódování jsem také využívala kontaktů na informátorky, které jsem během výzkumu získala a doptávala jsem se na určité věci telefonicky, popřípadě při dalším krátkém osobním setkání. Pro získání doplňujících informací jsem také využila možnosti sociálních sítí na internetu, kde některé informátorky mají založený svůj profil. V následující části popisuji výsledky svého zkoumání.

6 Vyhodnocení výzkumu

V této části mé diplomové práce předkládám obraz složený z mozaiky sesbíraných dat, tedy výzkumnou zprávu, která mapuje specifika postavení a života mých informátorek, romských žen v jejich rodině. Podkapitoly této části práce člením a nazývám podle toho, jak mi vplynuly kategorie během procesu kódování dat. Výsledky vychází z rozhovorů a terénních poznámek, které vznikly během mého výzkumného šetření. Zároveň výsledky prolínám s doslovnými úryvky z výpovědí mých informátorek. Snažím se zachytit vztahy mezi normativními představami o postavení romské ženy v rodině v protikladu s jejich žitou realitou.

Pokud ve zprávě uvádím jména informátorek, jde o jména fiktivní, a to z důvodu zachování jejich anonymity. Zároveň chci připomenout, že stejně tak jako jsou všichni lidé jiní a nesrovnatelní, tak jsou jiná a specifická i místa, kde žijí a podmínky, které ovlivňují způsob jejich života. Na rozdílné podmínky a způsob bydlení Romů v městských bytech na sídlištích, ubytovnách, nebo v domcích pohraničních regionů, upozorňuje i Davidová (1995: 77). Tato práce je obrazem z rodin romských žen, žijících v malém městě. Jde o pohled na jednu z možných variant a bylo by proto nevhodné zobecňovat výsledky výzkumu na celou romskou populaci v České republice, i když v dnešní době již jistě nepůjde o rozdíly tak markantní, jako například v poválečném období.

6.1 Žena v romské rodině

Na otázku jaké má postavení žena v rámci romské rodiny a jaké jsou na ni obecně kladeny nároky, informátorky shodně odpověděly, že posláním ženy v rodině je veškerá péče o domácnost, včetně starosti o děti a zajištění chodu domácnosti. Měla by být dobrou matkou a umět se postarat o všechny členy rodiny. Pojem postarat se o členy rodiny informátorky konkretizovaly, ve smyslu, že by žena měla mít navařeno, aby nikdo nebyl hladový, měla by mít uklizeno a měla by dbát o čistotu domácnosti a členů rodiny, hlavně dětí.

Na otázku, co se od informátorek očekávalo ve věku mladé dívky, matky a co se očekává od babičky v rodině, mi informátorky odpověděly, analogicky s jejich obecnou představou, jen s jemnými rozdíly. Všechny mé informátorky musely zvládat

uvedené povinnosti již od dětství, kdy musely participovat na péči o domácnost starat se o své sourozence.

„My, jako holky jsme musely doma pomáhat. V kuchyni, vařit, uklízet, prát a tak... Starat se o mladší děcka...“ (Gábina 52 let).

„No, to dost na mě byly kladeny nároky. Já jako malá holka sem musela pracovat dom a od rána do večera, hlídat děti, mě bylo 12,13 roků a já sem se musela starat o ty mladší, že jo, no a vodit je do školy, prát jim, vařit jim, protože rodiče se někdy sebrali, vodjeli na celej den, takže jsem je měla já na starost že jo...“ (Dana 30 let).

Jako mladé dívky se však navíc musely informátorky podrobovat příkazům rodičů a starších sourozenců a když se konaly rodinné sešlosti, nebo se řešily důležité záležitosti, ony, jako dívky vždy seděly mimo, a měly na starost mladší sourozence, nebo seděly poblíž, ale aktivně se nezapojovaly.

„Já sem musela poslouchat, jinak bych dostala, že jo“ (Dana 30 let).

V manželství a roli matky opět informátorky musely zvládat všechny již zmíněné povinnosti, navíc však zmiňují, že jim přibyla starost o manžela a jejich společné děti. V jejich nové domácnosti na těchto úkolech již neparticipovaly jejich matky, a tak některé běžné úkony v rámci domácnosti, jako například úklid přenechávají svým dcerám.

„No a tyhlencty holčiny, co mám já, tak ty maj svoje povinosti, přijdou ze školy, udělej úkoly, umyjou nádobí, nebo povysávaj a zbytek jsou hry. Jako já je do ničeho nenutím, aby mi pomáhaly, to je na nich, jestli mi pomůžou. Ale většinou ta starší mi pomáhá“ (Dana 30 let).

„Ano, holka uvaří, uklidí, všechno, já jí to nemusím říkat, protože ona se učila rok a půl a pak nechala školu, že jí se tam nelíbilo v Žamberku. Učila se za kuchařku, no ale tak nějaké víte jak problémy, tak nechala školu. Vařit umí, ona aj upeče buchty. A když jsou v nemocnici, tak musí se postarat o tatínka“ (Anna 45 let).

Některé informátorky nezávisle na věkové skupině hovoří o tom, že by žena jako matka by měla mít v této fázi v rámci domácnosti větší rozhodovací pravomoc a hlavní slovo. Samy říkají, že ony ho mají, protože mají na starost celou domácnost. Vzápětí pak jejich výpovědí vyplývá, že konkrétně v jejich domácnostech se na rozhodování

podílejí ony samy, tak i jejich muži. Informátorky se shodují na tom, že vše je záležitostí kompromisu a diskuse. V této otázce starší informátorky hovořily submisivně vůči partnerovi. Mladší informátorky naopak vystupovaly více sebevědomě a odpovídaly, že s mužem rozhodují ve všem spolu.

Největší autority, úcty a také autonomie mezi ženami v rodině se podle mých informátorek dostává starým ženám, babičkám, a díky jejich zkušenostem a moudrosti.

„No, a když je stará ženská, jako babička, tak ta se musí poslouchat. Tam se jako drží větší úcta jo, protože vychovala děcka, o rodinu se starala“ (Gábina 52 let).

„Mimo manžela má hlavní slovo, protože už něco zažila. Všem poradí, nejlíp vaří a děti ti pohlídá“ (Cilka 32 let).

Z výpovědí mých informátorek je patrné, že žena je pro chod domácnosti mých informátorek klíčovou postavou již od mládí a její důležitost pro fungování a chod rodiny je klíčová, jelikož ona je hybnou silou všeho. Autonomie romské ženy v rodině závisí na jejím věku a rodinném stavu a je ve všech etapách jejich života značně omezována a ovlivňována rozhodováním rodičů, starších sourozenců a později jejich partnerem. Moje respondentky tuto nerovnováhu přijímají, ale nejsou pouze pasivními objekty pomyslného útlaku a snaží se aktivně z tohoto postavení vymanit.

6.2 Vedení domácnosti a participace partnerů na domácích pracích

Vedení domácnosti by podle informátorek mělo stát výhradně na ženě, matce, resp. babičce. V rodinách, které jsem navštívila, je ve všech případech z větší ženskou záležitostí. Úkolem mých informátorek je udržovat domácnost v čistotě, prát, vařit, obstarávat nákupy, vychovávat děti, zařizovat záležitosti ve škole a na úřadech.

Již od školního věku moje informátorky musely pomáhat s domácími pracemi a umět se postarat o mladší sourozence. Postupem času se učily vařit. Zkušenosti s vedením domácnosti přebíraly vždy od své matky. Na učení do školy jim podle jejich slov nezbývalo mnoho času a ke studiu nebyly podporovány ani ze strany rodiny.

Hlavní náplní dne mých informátorek, pokud nechodí do práce, je udělat dětem svačiny, odvést je do školy, doma poklidit, nebo zařídit záležitosti na úřadech a začít připravovat oběd. Po obědě vyzvednou děti ze školy, většinou se najedí společně doma.

Na obědy chodí pouze starší děti, které mají delší vyučování. Odpoledne potom mají čas na kávu, nebo návštěvu známých a napsání domácích úkolů s dětmi. Večer připraví večeři a uloží děti. Informátorky uvedly, že dílčí úklid dělají každý den. Denně zametají nebo luxují a myjí nádobí. Ani jedna z domácností mých informátorek nedisponuje myčkou nádobí. Podlahu a prach stírají podle potřeby. Perou minimálně jednou týdně, v automatické pračce i v ruce.

Protože jde zpravidla o početné rodiny, čítající více než čtyři členy, vaří každý den teplé jídlo. Ohřívané jídlo v některých rodinách nemají rádi a vyhazují ho, někde ho normálně dojídají. Informátorky vaří většinou česká jídla, která najdeme v kuchařkách, často dělají polévky nebo guláš ale snaží se vařit i jídla typicky romská. Nejraději mají halušky, chlupaté knedlíky nebo pišota⁹, která jsou spíše vánočním pokrmem. Málo oblíbeným tradičním jídelm u mých informátorek jsou goja¹⁰. Zdravá výživa nebo dietní jídelníček u nich nejsou zvykem. Za zdravou výživu považují ovoce, zeleninu a mléčné výrobky, které dávají dětem. Nejdůležitější surovinou v jejich jídelníčku je maso.

„U nás, jako u cigánů, vaříme hlavně maso. Jinak to nejde. Z toho je pak člověk nemocnej, když není maso“ (Gábina 52 let).

Tímto tvrzením se informátorka mimo jiné i vymezuje vůči neromům a touto konstrukcí své etnické identity se snaží o sobě podat obraz v kontextu, který je pro ni důležitý.

Podle mých informátorek je celá domácnost starostí ženy. Na otázku, jak muži participují na vedení domácnosti, všechny informátorky odpověděly, že nosí, nebo by měl nosit domů peníze. Když jsem se ptala, jak to mají ony samy, ve většině případů byli muži bez práce. Byli buď v invalidním důchodu, nebo střídavě nahlášení na úřadu práce, nebo na příležitostných brigádách, takže se většinu času vyskytovali doma.

Podle mých informátorek shodně jejich muži participují v rámci vedení domácnosti na zajišťování nákupů. Probíhá to tak, že žena sepíše, co je třeba nakoupit a společně potom jednou na nákup. V případě, že má rodina auto, muž ženu vozí právě na nákupy, k lékaři a různé pochůzky po městě a úřadech. Ani jedna z mých informátorek nemá řidičské oprávnění. Pouze čtyřiatřicetiletá Iveta se chystá udělat

---

⁹ Vařené pirohy z bramborového těsta, většinou plněné sýrem, tvarohem, zelím nebo ovocem.

¹⁰ Pečená vepřová střívka plněná bramborákovým těstem.

si kurz autoškoly, až na něj bude mít peníze. Na otázku, jestli mají pocit, že by jim muž měl doma více pomáhat, pokud nechodí do práce, shodně informatorky odpověděly, že jde o ryze ženskou práci a vizitku hospodyňky.

„Jako to je záležitost tý ženský, jak to má. Ale správná ženská dokáže všechno zastat a tím si chlapa udržet, aby nešel za jinou“ (Gábina, 52 let).

Naproti tomu, v případě informaterek, které chodí do zaměstnání, participují jejich muži v základních každodenních domácích činnostech. Avšak pouze v případech že rodina nežije společně s prarodiči. Muž musí večer uložit děti a ráno je vypravit do školy. Spíše ve výjimečných případech někteří muži vaří. Připravují spíše jednodušší pokrmy a to jak dětem, tak i pro sebe. Běžně například ohřejí dětem párky, namažou chléb a podobně. Podle informaterek však mnohdy tato starost pokulhává, jelikož k takovýmto činnostem nebyli od mala vedeni.

„Někdy se stane, že přídu z práce z odpolední a děcka ještě nejsou v posteli a nemaj úkoly.(...) Pošlu je spát a úkol uděláme ráno, nebo zavolám učitelce. Ten můj to s něma málo kdy udělá“ (Cilka, 32 let).

Výpovědi informaterek se shodují v tvrzení, že v případě, kdy žena není z nějakého důvodu schopna postarat se o děti a domácnost, měl by takovou úlohu zastat její muž. Ve skutečnosti to tak v domácnostech mých informaterek je, avšak pokud je žena delší dobu, musí přijít na pomoc i babička, nebo tety dětí.

Na vedení domácnosti a na provádění domácích prací se podle mých informaterek podílí primárně ony samotné, jejich dcery a v některých případech i jejich muži. Na otázku, zda mají informatorky pocit, že by se jejich muži měli více podílet na domácích pracích, jsem dostala zcela nejednotné odpovědi. Některé informatorky berou domácí práce jako přirozeně ženskou záležitost a participaci muže nevnímají jak přínosnou skutečnost ani ji po něm nevyžadují. Jedna informatorka připustila, že kdyby se její muž více podílel na domácích pracích, měla by více volného času, který by mohla trávit podle sebe. Z výpovědí většiny informaterek je však zřejmé, že se jejich muži na pracích v domácnosti určitou měrou podílí avšak, vyloženě se nevyjádřily, že by s touto měrou byly spokojeny nebo nespokojeny.

6.3 Partnerský život

Průměrná věková hranice mých informátorek, v době kdy měly prvního přítele, je patnáct až šestnáct let. Moje informátorky byly od puberty více hlídány než jejich bratři, kteří měli větší možnosti a volnost, než ony samy. Měly se primárně zdržovat doma a ne mezi skupinou kamarádů. Jejich rodiče si nepřáli, aby chodily s cizími chlapci samy ven a případným brzkým těhotenstvím si zkazily život.

„Když jsme jako mladý holky chtěly jít na diskotéku, tak jsme si to prostě nemohly dovolit. My jsme musely být už v sedm hodin prostě doma“ (Iveta 24 let).

Jedna informátorka uvedla, že se s touto „nespravedlností“ vůči ní jako dívce vyrovnala tak, že všude chtěla chodit se starším bratrem.

Partnera si informátorky přivedly domů ještě před osmnáctým rokem. Ve většině případů se brzy stal součástí rodiny. Ani jedné z mých informátorek nevybírali partnera rodiče, jak se to stereotypně o Romech říká.

„Jako, táta trošku nadával, ale když manžel přišel za ním... u nás se tomu říká „pítačky“ (...), táta řek, že je férovej a že mu věří, když přišel až do baráku“ (Iveta, 24let).

Do výběru partnera však rodiče zasahovali všem informátorkám, zejména pokud se jednalo o partnera prvního. Informátorky, jejichž rodiče s jejím výběrem partnera nesouhlasili, si na konec svoji volbu určitým způsobem stejně prosadily.

„Mluvili mi do toho rodiče, a nechtěli ho. Ale já jsem pak přišla, že čekáme holku, no a už nezbejvalo, aby ho přijali“ (Hedvika 43 let).

„No, tak já sem měla jinak. Nebo..to bylo jinak. Udělala jsem velkou chybu, že jsem neposlechla mamu a tatu. Že byla jsem jedna holka jediná, ale zlobivá. ,Takže tak je to, že jsem si vzala podle svých představ chlapce, ale to nebylo jako to, co jsem si představovala“ (Filoména 57 let).

Informátorky se shodují, že stejně jako u neromů, i u Romů v dnešní době pro soužití partnerů svatba není důležitá. Mezi mými informátorkami jsou vdané pouze tři ženy. Dvě, které se narodily přibližně do roku 1970. Vdávaly se mezi osmnáctým a dvacátým rokem života. Výjimku tvoří čtyřiatdvacetiletá Iveta, která se vdávala v osmnácti letech, podle jejích slov kvůli občanství přítele ze Slovenska. Ve všech případech šlo o civilní obřad, konaný na obecním úřadu. Svatby kvůli občanství nejsou

u Romů neobvyklé. Jelikož mají Romové u nás Slovenské kořeny, tu a tam se stane, že s nimi z návštěvy u příbuzných přijede i jejich životní partner. Pokud se rozhodnou spolu žít, nebo dokonce mají děti, je pro ně jednodušší, stát se manželi. To potvrzuje i paní Anna (45 let):

„On si mě musel vzít. Protože já sem byla Slovenka a neměla sem na nic právo. Já sem mu ještě platila alimenty na holku. Ani doktoři mě nechtěli vzít.“

O romské svatbě mezi neromy kolují nepravdivé představy o tom, že je vždy velkolepou událostí. Informátorky se k tomuto tématu vyjadřují různě, forma a velikost podle nich nejčastěji to záleží na finanční stránce rodiny.

„Moje osobní svatba stála sto tisíc, ale sestry mej, ta měla trošku dražší“(Iveta, 24 let).

„Já sem jednu svatbu zažila, ale to byla taková chudá. Jakoby chudá hostinou, ale bohatá štěstím“ (Ema, 36 let).

V partnerském životě Romů, stejně jako v partnerském životě neromů dochází přirozeně ke střetům názorů a konfliktům. Jako jeden z důvodů partnerských hádek podle mých informátorek žárlivost, a majetnický vztah mužů vůči ženám.

„Ba jo a hodně. Když se někde bavíš, nechá tě, ale sleduje tě. A pak ti řekne až doma. Vyčítá a tak. No a někdy se pobijete a to si pak chlap ženskou kupuje. Hezký řeči povídá a tak (Gábina, 52 let).

Avšak z dalších rozhovorů vyplývá, že ona jako ženy dokáží být stejně majetnické a žárlivé, jako jejich muži.

Pokud nastane mezi partnery konflikt, v každé rodině je řešen jinak. Někteří partneři se spolu nebaví, jinde jeden z partnerů na čas odejde z domu, v horším případě nastanou bouřlivé hádky, které mohou vyústit až ve fyzické potyčky mezi partnery.

“To se hádaj Romáci mezi sebou jak psi, když to mám tak říct...to sou potom i facky a podobně, no (Dana, 30 let).

Důvodem konfliktu nebo dokonce fyzického napadení mezi partnery bývá kromě žárlivosti především nevěra. Podle slov mých informátorek jde o skutečnost, která by se neměla stávat, ale stává se běžně.

„Chlap může všechno, ale ženská nesmí nic“ (Anna, 45let).

„Nevěra je všude, ale musí se vodpustit“ (Hedvika, 43 let).

„To už bysme spolu nebyli, ženská to musí vydržet“ (Cilka, 32 let).

Na těchto tvrzeních jasně vidíme, že informátorky dominantní postavení jejich mužů v rámci konfliktu přijímají, avšak samy na toto chování reagují určitým způsobem, kterým se snaží opět posílit své postavení. Ať je to například pouhé přerušování komunikace, odchod z domácnosti na přechodnou dobu, nebo ve vyhraněných situacích rozvod.

„Mama s nim pak nemluvila několik dnu, nejedla, nepila...já to taky tak měla. Ten můj zle dělal a pak jsme šli od sebe...“ (Gábina 52 let).

V případě, že žena podvede muže je označována svým okolím za „lehkou“ a ještě dlouho se o jejím prohřešku hovoří. V jejím případě jde o větší hanbu, než v případě muže.

„Vím, že se třeba pak musela i ostríhat, jo, protože to byla hanba. Ale chlapi můžou, oni sou pak frajeři“ (Cilka, 32 let).

„Já vám to řeknu, jak to je. Hádky su v baráku, pořád a pořád do kola su hádky. A ta ženská musí už brát, tak jak je. Když to je východňarská cigánka, tak u nich tu holku chytanou tak, že ji tam dolamou“ (Anna, 45 let).

Poněkud jiného, než tradičního názoru na nevěru však byla nejmladší z mých informátorek, jednadvacetiletá Barbora. Podle ní, pokud muž ženu podvede, ona má právo podvést ho také. Prý aby poznal, že to dokáže i ona a dodává:

„Kým mu to nevrátím, nebudu mít klid.“

Běžně stává, že pokud rodinné hádky a neshody vyvrcholí natolik, že spolu partneři nechtějí být, rozejdou se a každý jde svou cestou. Takovým případem je právě čtyřicetiletá (dnes již šestadvacetiletá) Iveta. Když jsem s ní v rozhovoru, uskutečněném v roce 2014 hovořila o její svatbě, říkala:

„U nás u cigánů to je prostě tak, že když si vezmu chlapa, tak si ho vezmu až do smrti prostě. A zemřu s ním. (...) Když se hádáme a už je to v takovém stádiu, že se pobijeme a ty rodiče slyšej, že bych se měla rozvést, tak nás dávaj do kupy. Rodina má takovej názor, (...) nechce to dovolit.“

Za svého partnera byla provdána pět let. Dnes už s ním však podle jejího profilu na sociální síti přibližně rok nežije a se svým novým partnerem čeká dítě, které by se mělo narodit na podzim letošního roku. Mimo jiné v jejím tvrzení opět můžeme identifikovat konstrukci etnické identity v rámci tohoto kontextu.

Ostatní informátorky popisují průběh rozvodů a rozchodů také velice liberálně. A liberální náhled mají také na dnes již běžná smíšená partnerství Romů a neromů.

6.4 Plánování a výchova dětí

Děti jsou pro moje respondentky tou nejdůležitější hodnotou v jejich životě. Mateřství vnímají velice kladně v jakémkoli věku. O těhotnou ženu bylo by podle nich mělo být vždy dobře pečováno.

„U nás je prostě těhotná žena - na rukách ji nosit. Tady už i malý dítě ví, že když bude mít sušenku a bude tam těhotná žena, tak jí prostě dá. S těhotenstvím tam je hodně věci. Nesmí se koukat a horor, krev, škaredý lidi.... Ale jak ten čas postupuje, tak se to mění. Dřív to bylo jako trošku jiný“ (Barbora, 21 let).

Zde opět můžeme vidět vymezování vlastní identity, nyní v kontextu informátorkou zmíněné tradice.

Průměrný věk mých informátorek při porodu prvního dítěte je 18,7 let věku, přičemž nejnižší věk byl 16 let a nejvyšší 22. Starší ročníky porodily první dítě převážně do osmnácti let věku, mladší nad osmnáct. Všechny mé informátorky plánovaly stejný, nebo nižší počet dětí, než do dnes mají.

S první menstruací, poradila informátorkám starší sestra, pokud nějakou měly. Matky toto choulostivé téma s nimi moc neprobíraly. Informátorky samy, pokud mají ještě malou dcerku, chtějí s ní o tom více hovořit, aby věděla, jaké má možnosti.

Informátorky mají zkušenosti s hormonální antikoncepcí a jejich názor na tuto formu ochrany před otěhotněním je kladný. Pokud měly možnost, užívaly ji a doporučily by ji i své dceři. O užívání antikoncepce se všechny informátorky rozhodovaly samy. V případě volby přestat ji užívat však připouští však určitý tlak ze strany mužů, kteří s nimi chtěli počít dalšího potomka. Ten samý vliv potvrzují i v případě rozhodování o definitivní sterilizaci. Obecně podle výpovědí informátorek antikoncepci mezi Romkami užívají převážně mladé dívky, které dnes na děti tolik

nespěchají a chtějí si užívat života. Přes to průměrný věk, romských prvorodiček, oproti věku prvorodiček z většinové společnosti je stále o dost nižší.

„Já sem brala prášky, doktor mi nabízel, abych se dala podvázat po třech dětech, ale nechtěla sem. To se nejdřív musí ženská domluvit s mužem. Já sem původně chtěla dvě děcka, ale chlap mně řekl ať přestanu brát prášky, že bude další“ (Cilka, 32 let).

Pět informátorek přiznalo, že podstoupily v životě umělé přerušování těhotenství, z toho jedna dokonce třikrát. V jednom případě to bylo ze zdravotních důvodů, v ostatních případech z existenčních důvodů. Pokud by bylo třeba, udělaly by to prý znovu. Je to pro ně přijatelnější, než dítě porodit a odložit ho do ústavu. O vlivu mužského rozhodování v případě umělého přerušování těhotenství se informátorky nezmiňují.

Informátorky mají různé názory na přítomnost muže u porodu. Některé by se prý před mužem styděly, některé si myslí, že by muž porod psychicky neunesl, některé si myslí, že by měl muž vidět, jak žena trpí, aby si jí více vážil. Skutečnost je ale taková, že pouze jedna ze všech informátorek, které měly tuto možnost, měla u porodu muže. Ostatní měly u porodu buď maminku, nebo nikoho.

V souvislosti s tématem porodu jsem s informátorkami hovořila o tendenci Romek odcházet co nejdříve po porodu z nemocnice domů. Některé informátorky tuto skutečnost odsuzují, jiné ji obhajují. Ony samy tam prý zůstaly, po dobu, která byla nezbytně nutná. Důvodem časných odchodů Romek z porodnice podle mých informátorek je, že žena nechce nechat partnera a hlavně děti doma samotné na delší dobu.

„Jsou ženy, kde mají dvě děti a ty děti sou eště třeba maličký. Proto nechci eště daší dítě. Ta matka za něma musí, protože ty děti jsou víc závislý na tý matce, než na tom otci.“ (Barbora, 21 let).

„Já vám řeknu, jak to to je... Voni se bojejí že chlap pude za jinou. Tak to je, takže to poroděj, ani těch pár dnů nevydržej, děcko tam nechaj no, a jdou rači za nim“ (Hedvika, 43 let).

V otázce kojení se informátorky neshodovaly, neboť některé, převážně ty starší kojily dva až tři roky, ty mladší přešly co nejdříve na kojeneckou výživu, jelikož to pro ně bylo pohodlnější.

Bezdětný vztah byl v tradiční romské společnosti dáván za vinu výhradně ženě a muž ji mohl v takovém případě opustit. Podle informátorek je to velice smutné, pokud žena nebo muž nemohou mít děti. Pokud by se do této situace samy dostaly, snažily by se ji vyřešit buď adoptí, nebo by se snažily najít si partnera, který děti má, a na jejichž výchově by se mohly podílet.

Výchova dětí je primárně záležitostí mých informátorek, přičemž připouští, že se více věnují dívkám a mají na ně větší vliv. Na chlapce mají naopak větší vliv otcové, od nich přebírají vzorce chování. Úkolem ženy je obstarat záležitosti týkající se školy a také nákupu oblečení a školních potřeb. Muž ženu zastupuje většinou v případě odvedení dětí do školy, přípravy nebo přípravě jídla. Informátorky se snaží vést děti, aby se pravidelně připravovaly do školy, ale někdy se stává, že ony samy nerozumí zadaným domácím úkolům. V takovém případě prý úkol neudělají, a požádají paní učitelku, aby látku s dětmi ve škole zopakovala. Toto je velký problém, setkala jsem se i s případy, kdy sami rodiče dětí přiznali, že neumí ani dobře psát.

Informátorky přiznávají, že jejich děti nenavštěvují pravidelně zájmové kroužky, protože je k tomu dostatečně nevedou a také jim na to nezbyývají finance. Děti se prý zabaví doma samy u počítače nebo televize.

Prarodiče do výchovy dětí informátorek podle jejich slov nezasahují, mají tendenci děti rozmazlovat, než aby je za něco káraly. Informátorky se dětem snaží dávat hodně volnosti, výpraskem nebo domácím vězením je potrestají opravdu zřídkakdy. Raději děti okřiknou a snaží se jim domluvit. Dětem se snaží opravdu dopřávat. Když něco chtějí a jsou na to peníze, tak jim tou koupí. Záleží potom na každém rodiči, kolik chce do dárku investovat. Když děti mají rády sladké, kupují jim hodně sladkostí. Připouští, že děti jsou možná rozmazlené, na druhou stranu pokud jich je v rodině víc, musí se naučit rozdělit se.

6.5 Práce a vzdělání

V dnešní době to Romové na trhu práce nemají vůbec lehké. Kvůli jejich nízké pracovní kvalifikaci je jejich uplatnění velice špatné. Ani jedna z mých informátorek neměla dokončené vyučení. Důvody k tomu měly různé. Některé během učení otěhotněly, některé učení zanechaly z finančních důvodů, nebo je škola nebavila a neměly dostatek motivace na to, školu dokončit.

Romské ženy jsou na trhu práce diskriminovány nejen kvůli nízké kvalitaci, nebo z důvodu, že jsou Romky, ale i z důvodu, že jsou ženami, které mají většinou velký počet dětí, což je u některých zaměstnavatelů velký problém. Pokud tedy vůbec překonají bariéru diskriminace, jsou tak zaměstnávány na nekvalifikovaných, špatně placených a často fyzicky náročných pracovních pozicích. Protože jsou tyto práce často velice špatně placené a náročné, některé Romky i Romové raději zůstávají nezaměstnaní a plně závislí na systému sociálních dávek, který je nastaven tak, že cílové skupiny k práci dostatečně nemotivuje.

„Když mám říct pravdu, já bych do práce mohla jít, jenomže mně se nevyplatí jít do práce za nějakých deset jedenáct tisíc, jo, rozumíte mi, to sem na tom samým. Mně to nestojí za, to a možu si být doma s mojí dcerou. Ale vím prostě, že kdy bych fakt chtěla, tak tu práci mám“ (Iveta, 24 let).

Jsou ale i tací, kteří nechtějí zůstat celý život závislí na sociálních dávkách a snaží se poctivě pracovat. V rodinách mých informátorek byli pracující i nepracující ženy, pracující i nepracující muži, osoby v invalidním důchodu i osoby pobírající sociální dávky. Pracující informatorky byly dvě. Obě pracovaly již několik let jako dělnice. Jenda pracovala jako dělnice na montáži v místním podniku zaměřeném na elektro-výrobu, druhá jako dělnice v podniku s potravinářským zaměřením. Za svoji práci byly rády a nestěžovaly si, i když pracovaly na směny, což je v případě, že má žena malé děti, někdy problém. Obě se během hledání práce setkaly s diskriminací ze strany zaměstnavatele. Když však získaly své pracovní pozice a projevíly se jako schopné a slušné zaměstnankyně, nemají podle jejich slov v zaměstnání žádné problémy.

„Kdo chce, ten pracuje. Práce se hledá těžko, ale dá se najít. Někdo má invalidku a někdo je na dávkách. Já to dělám proto, aby se děcka měly dobře, abych je mohla podporovat, aby se vyučily“ (Cilka, 32 let).

Mezi mými respondentkami panují různé názory v pohledu na výkon zaměstnání. Větší část z nich by ráda pracovala, ale podotýká, že je obtížné práci získat. Některé již pracují a tvrdí, že získání práce obtížné není. Některé uvádí, že práci není těžké získat, ale tuto příležitost raději obětují na úkor jiných aktivit a hodnot, jako je například čas strávený doma s rodinou.

6.6 Hospodaření s penězi

Podle slov mých informátorek je zvykem, že peníze v romské domácnosti vydělává, nebo by měl vydělávat muž. Vzhledem k předchozím odstavcům je však jasné, že v praxi to není tak jednoznačné. V rodinách mých informátorek byli pracující i nepracující ženy, pracující i nepracující muži, osoby v invalidním důchodu i osoby pobírající sociální dávky. Nejčastějším vzorcem byl muž - otec v invalidním důchodu, a žena - matka pobírající sociální dávky. Přičemž, v případě pracujících žen šlo o práci na plný úvazek, a v případě pracujících mužů šlo o příležitostné přivýdělnky na nelegálních brigádách. Starostí žen je chodit vyřizovat formality spojené se žádostmi o sociální dávky. Takže i v tomto ohledu leží větší míra odpovědnosti na nich. Také to jsou většinou ony, kdo s financemi rodiny disponují, protože nejlépe vědí, na co je potřeba v domácnosti peníze vynaložit. Shodují se na tom, že musí držet peníze, protože jejich muž by je hned utratil, nebo prokouřil a propil.

Rodiny mých informátorek s penězi nijak výrazně neplánují. Podle nich je prioritou zaplatit nájem a poplatky týkající se bydlení, s ostatními financemi vynakládají, jak to vyžaduje situace. Finance ani nespoří a málo kdy si nechávají rezervy.

„Ne, ne, to bysme ani nežili, kdybysme všechno dávali na spoření (smích). To fakt jako se nedá...“ (Ema, 36 let).

Nejvíce peněz z jejich rodinného rozpočtu respondentky vynakládají k zaplacení výdajů, týkajících se dětí a školy, výdajů za jídlo, bydlení a splácení dluhů. Půjčky jim nejsou cizí. Když nemají, půjčují si primárně mezi sebou v rodině a není výjimkou, že sem tam vynechají i splátku za nájem, aby s penězi vyšli.

Romové mají nerovný přístup ke vzdělání, kvůli čemuž nemohou získat dostatečnou kvalifikaci a nejen z tohoto důvodu jsou diskriminováni na trhu práce. Obzvláště romské ženy, které jsou matkami mnohdy více než dvou dětí, tak mají velice malou šanci získat dobré pracovní místo a tím zajistit tok financí do rodinného rozpočtu.

V představách mých informátorek o hospodaření s penězi by měla hlavní slovo žena, protože je to ona, která vede domácnost a ví, na co je třeba je primárně vynaložit. Samy informátorky říkají, že žena drží kasu a disponuje penězi a muž je ten, který by měl peníze domů obstarávat. Když jsem se však ptala, jak to mají v domácnosti v tomto

ohledu informátorky, z jejich odpovědí vyplynulo, že na obstarávání peněz v rodinách mých informátorek participují muži i ženy a o jejich rozdělování a investování rozhodují společně.

„No, jakože ženská drží kasu, to ona může držet kasu, ale bez chlapa nebude utrácet“ (Anna 45 let).

6.7 Koníčky, životní styl a trávení volného času

Jelikož hlavní náplní dne mých informátorek, je starost o domácnost a o děti, na koníčky jim podle jejich slov nezbývá moc času. Připouštějí, že by koníčky měly, ale nemají dostatek finančních prostředků na to, aby je mohly provozovat.

Zajímalo mě také, jestli informátorky mají dostatek volného času, který by si mohly vyhradit samy pro sebe a jak tento volný čas využívají.

Ve většině případů informátorky uvedly, že volný čas skutečně mají a to konkrétně když jsou děti ve škole. Většina informátorek využívá volných chvil k domácím pracím, nákupům, a pokud mají tyto povinnosti hotové, tráví volný čas sledováním televizních seriálů, poslouchají hudbu, hlavně tu romskou, nebo jdou na kávu k přátelům nebo rodině.

Mladší informátorky se zajímají o módu a kosmetiku a sledují prý aktuální módní trendy a to hlavně na internetu. Jejich největším koníčkem je počítač, obzvláště surfování na sociálních sítích, a chatování s přáteli, nebo s členy rodiny, se kterými se nevidí tak často, protože bydlí daleko. Také se rády chodí bavit na romské zábavy, které se občas v našem okrese pořádají. Ani jedna z mých informátorek neprovozuje sporty a nemají tendence držet diety, nebo jinak konkrétně upravovat svůj jídelníček. Některé z nich i kouří a kouřily i během těhotenství.

6.8 Životní hodnoty a cíle

Nejvyšší hodnotou v životě mých všech informátorek bez ohledu na věkovou skupinu je primárně šťastný a spokojený život jejich potomků. Přejí si, aby se děti vyučily, získaly dobrou práci a měly se v životě lépe, než ony samy. Na otázku co dělají pro to, aby to tak bylo, odpovídají, že se dětem se snaží dát všechno, co potřebují, podporovat je ve všem, co chtějí a dobře je vychovat.

Na druhém místě v žebříčku hodnot mých informátorek je zdraví. Na otázku, co dělají pro své zdraví, většina nenašla odpověď. Jedna žena uvedla, že by měla přestat kouřit.

Na třetím místě hodnot a cílů je zlepšení životní situace, která by jim přinesla lepší bydlení a spokojený život. Na otázku co dělají pro zlepšení životní situace, odpověděly, že by si chtěly najít dobrou práci, ale je to pro ně velice obtížné.

Informátorek jsem se také tázala, co by udělaly ve svém životě jinak, pokud by mohly. Většina odpověděla, že by neměly tak brzo děti a dokončily by si vzdělání, což by přineslo lepší pracovní uplatnění. Jedna informátorka odpověděla, že neměla jezdit za příbuznými do Francie, protože kvůli tomu ztratila práci.

Je tedy vidět, že si Romky uvědomují, že dokončení vzdělání je pro život velice důležité. Připouští ale, že k tomu neměly dostatečné zázemí a podporu ze strany rodiny.

7 Závěr

Cílem této práce bylo zjistit a popsat, jaké je postavení romské ženy v rodině v současnosti. Práce je dělena na dvě části. V teoretické části představuji základní pojmy spojené s tématem, shrnuji vývoj spojení feministického myšlení ve spojení s antropologií, věnuji tématu genderu a také tématu etnicity, a to z důvodu častého vymezování mých respondentek vůči neromům. Popisuji tradiční postavení romských žen, tak jak se podáno v etnografické literatuře a kriticky se s ní vymezuji. V praktické části práce popisuji průběh výzkumu a výsledky zkoumání.

Výsledky zkoumání rozdělují do osmi celků podle toho, jak mi vyplývaly během procesu analýzy dat. V rámci těchto celků se snažím nalézat a popisovat genderové nerovnosti v daných kontextech a popisuji, jak se s těmito nerovnostmi samy snaží aktivně vyrovnat. V práci také reflektuji konstrukci romské identity, která probíhá vymezováním se respondentek

Postavení mých informátorek, jako žen a matek v rámci jejich rodiny je výrazně klíčové. I přes to je jejich autonomie jako žen ve všech etapách života značně omezována a ovlivňována rozhodováním muže, který má v rodině dominantní převahu. Tuto převahu mé respondentky reflektují a přijímají, avšak všechny se s touto převahou mužů snaží určitým způsobem aktivně vyrovnat a vylepšit tak své postavení nejen v rámci rodinných ale i partnerských vztahů. Mladší informátorky (do třiceti let) se v těchto otázkách jeví mnohem emancipovaněji a sebevědoměji. Se svými muži prý při rozhodování diskutují stejně jako ostatní informátorky ale cítí se ve vztahu být více rovnoprávné.

Informátorky mají převážně na starost péči o většinu péče o domácnost a výchovu dětí, avšak jejich muži se na těchto povinnostech také určitou mírou podílejí.

Díky možnosti antikoncepce a umělého přerušování těhotenství mají dnes Romky možnost samy rozhodovat o tom, kdy chtějí mít dítě a kolik jich budou mít. Díky tomu se mírně zvyšuje i věk Romských prvorodiček.

Postavení ženy v romské rodině je velice komplexní, a obsáhlé. Proto zde znovu neshrnuji jednotlivé kapitoly.

Dnešní romské ženy, mé informátorky vědí, že je pro život důležité vzdělání a staví ho na první místo v souvislosti se vzděláním jejich dětí. Avšak potýkají se stále

s negativním postojem rodiny, která většinou nevytváří dostatečné podmínky pro jeho realizaci, naopak ve většině rodin stále převládá tendence časného zakládání vlastní rodiny. Kvůli nedokončenému vzdělání mají mé informátorky špatné uplatnění na trhu práce, kde se potýkají diskriminací. Romská žena tak musí být nesmírně silnou osobností, aby zvládala tření mezi dvěma pomyslnými mlýnskými kameny, kterými jsou romská rodina a dnešní společnost.

8 Použitá literatura

BAJGEROVÁ, E.: *Romano džaniben. Prožitek z těhotenství*. III 1-2/1996.

BARŠA, P.: *Konec Romů v Česku? Kacířské eseje plzeňských antropologů*. [online] 2014-11 [cit. 2016-08-08]. Dostupné z: <http://www.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2014/11/Barša_-Jakoubek.pdf>.

BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 347 s. ISBN 808595947X.

BAUMAN, Z.; MAY, T.: *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. V přepracovaném originálu vyd. 1. Praha: SLON, 2004. 239 s. ISBN 80-86429-28-8.

BRATTON, A.: *Feminist Anthropology*. Indiana University Bloomington. [online]. 1998 [cit. 2016-07-18]. Dostupné z: <<http://www.indiana.edu/~wanthro/fem.htm#org>>.

CRESPI, I.: Annals of the Marie Curie fellowship, vol. 3, European Commission.: *Socialization and gender roles within the family: Study on adolescents and their parents in Great Britain*. [online]. 2004 [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <<http://www.mariecurie.org/annals/volume3/crespi.pdf>>.

ČERNÁ, M. a kol.: *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. 172 s. ISBN 80-86010-37-6.

DAVIDOVÁ, E.: *Romano drom – Cesty Romů 1945-1990*. Vyd. 1. Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1995. 245 s. ISBN 80-7067-533-8.

DAVIDOVÁ, E.: *Romea.cz.: KO AMEN SAM? Kdo jsme?* [online]. 2007 [cit. 2015-11-3]. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/cz/zpravy/ko-amen-sam-kdo-jsme>>.

DEMETER, G.: *Slovo dvěma romským novinářům*. in HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Šaj pes dovakeras/Můžeme se domluvit*. Vyd. 4. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 129s. ISBN 80-244-0496-6.

DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

DOMINGUEZ, J.; FRANKS, M.; BOSCHMA J. H.: *Feminist Anthropology*. The University of Alabama. [online]. 2009 [cit. 2016-07-18]. Dostupné z: <<http://anthropology.ua.edu/cultures/cultures.php?culture=Feminist%20Anthropology>>.

ERIKSEN, T. H.: *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

ERIKSEN, T. H.: *Sociální a kulturní antropologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

FELDER, D. G.: *100 nejvýznamnějších žen všech dob v minulosti i současnosti*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2000. ISBN 80-242-0376-6.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J.: *(Ne)jistá spojenectví kulturní antropologie a feministického myšlení*. Český lid, 2013. Vol. 100/2. p. 205-221.

HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOBSBAWM, E.: *Introduction: Inventing Traditions*. in HOBSBAWM, E., RANGER, T. (ed.): *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. ISBN 0-521-43773-3.

HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapioly z dějin romů*. Praha: Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny, c2002. 85 s. ISBN 80-7106-615-X.

HORVÁTHOVÁ, J.: *Historické osudy Romů od jejich odchodu z ndie do 19. století*. In: Kol. autorů: *Romové: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999. 90 s. sv. 9. ISBN 809024761x.

HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). 451 s. ISBN 80-86429-20-2.

HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romano džaniben: Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny*. III 1-2/1996 s. 25-28.

JAKOUBEK, M.; BUDILOVÁ, L.: *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: CDK, 2009. 359 s. ISBN 978-80-7325-178-9.

JANOŠOVÁ, P.: *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2008. 288 s. ISBN 978-80-247-2284-9.

KARSTEN, H.: *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. 184 s. ISBN 80-7367-145-X.

KVĚTINA, P.: *Archeologie jako studium „těch druhých“*. 2006, In: Sedová T. (ed.) *Sociální vedy a humanistika očima mladých*. Zborník z stretnutia v Třešti 14. – 16. 3. 2005, Bratislava SAV, 333-337.

LEWIN, E.: *Feminist Anthropology: A Reader*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006. Blackwell anthologies in social and cultural anthropology, 8. ISBN 9781405101967.

MIOVSKÝ, M.: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: SLON, 2008. 268 s. ISBN 978-80-86429-25-0.

NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Vyd. 5. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0497-4.

PŘÍVRATSKÝ, V. a kol.: *Základní kulturní a sociální mechanismy významné pro úspěšnou integraci žáků a studentů se specifickými potřebami*. Praha: Univerzita Karlova, 2010. 202 s. ISBN 978-80-7290-426-6.

ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problém, naděje společné budoucnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 144 s. ISBN 80-7178-250-5.

STRAUSS, A. L., CORBINOVÁ, J. M.: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. SCAN. ISBN 80-85834-60-x.

ŠEBKOVÁ, H., ŽLNAYOVÁ, E.: *Romaři čhib: učebnice slovenské romštiny*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001. 269 s. ISBN 8071686840.

ŠAMKOVÁ, H.: *Romano džaniben. Byla jsem nejstarší sestra*. III 1-2/1996. s. 72-79.

ŠEBKOVÁ, H. a kol.: *Romano džaniben: Úloha nejstaršího syna v romské rodině*. III 1-2/1996. s. 52-57.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K.: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VAN GINKEL, R.: The repatriation of anthropology: some observations on endo-ethnography. *Anthropology and Medicine*. Vol. 5, No. 3, 1998 Department of Anthropology, University of Amsterdam. [online]. [cit. 2015-10-28] Dostupné z www: <<http://www.uva.nl/binaries/content/documents/personalpages/g/i/r.j.vanginkel/en/tab-two/tab-two/cpitem%5B30%5D/asset>>.

ZEMAN, V.: *Vybrané kapitoly z romologie – východiská pre sociálnu prácu*. Vyd. 1. Bratislava: Občianské združenie Sociálna práca, 2006. 152 s. ISBN 80-89185-20-7.

ŽIGOVÁ, A. a kol.: *Romano džaniben: Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině*. III 1-2/1996 s. 66-71.

ŽLNAYOVÁ, E.: *Romano džaniben: Postavenie a úloha ženy-matky a muža-otca v rómskej rodine*. III 1/1996 s. 29-41.

9 Zdroje

<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2013.pdf>

<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2014.pdf>

Mapa vyloučených lokalit. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/int_par.html>

Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011:

<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&evo=&str=&zo=N&vyhltext=614a&pvo=OBCR614A&pvoch=&udIdent=&nahled=N&sp=N&nuid=&zs=&skupId=&verze=1&pvokc=&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null_null_&katalog=all&z=T#w=>>

10 Seznam příloh

Příloha č. 1: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011 – romština jako mateřský jazyk (tabulka).

Příloha č. 2: Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v Pardubickém kraji (obrázek).

11 Přílohy

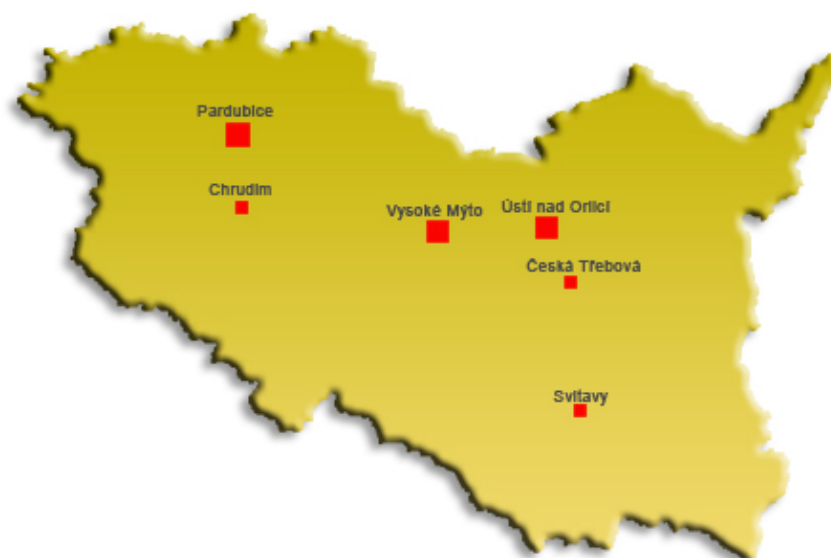
Příloha č. 1: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011 – romština jako mateřský jazyk.

Ukazatel	Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011
Počet osob, jejichž mateřským jazykem je výlučně romština	4 919
Počet osob, jejichž mateřským jazykem je romština v kombinaci s češtinou	33 351
Počet osob, jejichž mateřským jazykem je romština v kombinaci se slovenštinou	2 100

Zdroj: Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2013, s. 46.

Dostupné z www.: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2013.pdf>>.

Příloha č. 2: Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v Pardubickém kraji.

Tabulka 11.

Celkový počet zkoumaných obcí v kraji	6
Celkový počet zkoumaných sociálně vyloučených romských lokalit v kraji	15
Orientační odhad celkového počtu romských obyvatel zkoumaných sociálně vyloučených lokalit v kraji	1000 - 1500

Zdroj: ESF. Dostupné z www.: <http://www.esfcr.cz/mapa/int_par.html>.